

Oppdragsrapport nr. 3-2012

Marit Vestvik & Mari Bjerck

Sjøforsvaret i ny drakt

Utviklingen av ny uniform for Sjøforsvaret med vekt på tilpasning til det kvinnelige og mannlige personellet sine ulike behov for arbeidsbekledning

SIFO

© SIFO 2012
Oppdragsrapport nr. 3 – 2012

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING
Sandakerveien 24 C, Bygg B
Postboks 4682 Nydalen
0405 Oslo
www.sifo.no

Det må ikke kopieres fra denne rapporten i strid med åndsverksloven. Rapporter lagt ut på Internett, er lagt ut kun for lesing på skjerm og utskrift til eget bruk. Enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring utover dette må avtales med SIFO. Utnyttelse i strid med lov eller avtale, medfører erstatningsansvar.

Tittel Sjøforsvaret i ny drakt	Antall sider 66	Dato 04.06.2012
Forfatter(e) Marit Vestvik og Mari Bjerck	Prosjektnummer 11-2009-11	Faglig ansvarlig sign.
Oppdragsgiver FLO		

Sjøforsvaret i ny drakt

Utviklingen av ny uniform for Sjøforsvaret med vekt på tilpasning til det kvinnelige og mannlige personellet sine ulike behov for arbeidsbekledning

av

Marit Vestvik og Mari Bjerck

2012

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING
postboks 4682 Nydalen, 0405 Oslo

Forord

Denne rapporten formidler resultater av undersøkelser som er foretatt på to av Sjøforsvarets fartøy. Undersøkelsen er en del av forsknings- og utviklingsprosjektet *Uniform: Arbeidsbekledning for kvinner i mannsdominerte yrker*, som ble startet i 2009. Prosjektet er blant annet rettet mot utvikling av ny utendørs uniformsbekledning for Sjøforsvaret med vekt på tilpasning av klær for både kvinnelig og mannlig personell. Tilsvarende undersøkelser er gjort på flere typer arbeidsplasser; innen bygg og anlegg, i industrien og ulike håndverksyrker.

Prosjektet er et brukerstyrt innovasjonsprosjekt (BIP) som er ledet av Helly Hansen Work Wear (HH WW) og finansiert av Norges forskningsråds (NFR) Bia-program (Brukerstyrt innovasjonsarena). Statens institutt for forbruksforskning (SIFO) har det faglige ansvaret. I tillegg deltar Forsvarets Logistikkorganisasjon (FLO) og Norsk Arbeidsforskningsinstitutt (AFI). Prosjektet er organisert som et samarbeid mellom de fire partene. Vi vil takke alle som har deltatt; prosjektleder Kari Aandal, Marie Brun Svendsen og medarbeidere i produktutviklings- og logistikkorganisasjonen innen produktområdet arbeidstøy fra HH WW, Thrude Jeanette Leirvik fra FLO, forsker Cecilie Basberg Neumann fra AFI, samt alle informantene som har bidratt i undersøkelsen.

Undersøkelsene som ligger til grunn for rapporten er gjennomført av SIFO i 2009-2011. Feltarbeidet og den løpende rapporteringen til FLO er utført av Mari Bjerck, som arbeider med en doktorgrad som del av prosjektet. Ingun Grimstad Klepp har hatt det faglige ansvaret og bidratt underveis. Marit Vestvik har skrevet rapporten. Sjøforsvaret har deltatt gjennom uttesting av den nye uniformsmodellen fra HH WW.

Torshov, juni 2012

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING (SIFO)

Innhold

Forord.....	5
Innhold	7
Sammendrag.....	9
Del 1	11
Innledning.....	11
I kongens klær.....	12
Uniformer og uniformering.....	13
Kvinner og menn	14
Del 2.....	17
Om undersøkelsen	17
Innovasjon av klær.....	17
Forskning på arbeidsklær.....	18
Metode.....	19
Praksisstudier.....	19
Garderobestudier.....	19
Brukerundersøkelser	20
Kvalitative intervjuer	20
Deltakende observasjon	20
Bruk av bilder	20
Dagbøker.....	21
Feltarbeid.....	21
Del 3.....	23
Sjøforsvarets uniformsbekledning.....	23
Tjenesteantrekket	23
Arbeidsuniformen (M/2000/US).....	23
Eksempler på ekstra utstyr.....	23
Nedtoning av det personlige	24
Individualisering	25
Generelle erfaringer med uniformene.....	25
Overtrekk jakke og bukse/tjenesteantrekket	26
Arbeidsuniformen (M/2000/US).....	26
Kvinneuniformene	26
Undertøyet	28
Sko, hansker og hodeplagg	28
Overlevelsesdrakten.....	29
Konklusjon.....	29
Utdeling, utskifting og utseende til bekledningen	30
Praksis for utskifting, uttak og stell av klær	30
Konklusjon.....	32

Del 4.....	33
Testing av nye uniformsmodeller	33
Den nye uniformsmodellen/ Fartøysbekledning	33
Tilbakemelding på testmodellen.....	34
Jakken	35
Kragen og hetten	35
Buksen	36
Tekstilet	36
Konklusjon.....	36
Testing av forbedret uniformsmodell	37
Forbedret uniformsmodell	37
Praksis for bruk av den nye uniformen	38
Tilbakemeldinger fra informantene	38
Jakken	39
Buksen	39
Fleecen og undertøyet.....	40
Slitasje.....	40
Konklusjon.....	40
Tilbakemelding på ny arbeidsuniform.....	41
Jakken	42
Buksen	42
Slitasje og fargestyrke.....	42
Konklusjon.....	42
Del 5.....	45
Kvinner og klær i sjøforsvaret	45
Kvinnelig deltakelse i Forsvaret	45
Kvinner, menn og arbeid.....	47
Konklusjon.....	48
Kvinner i uniform.....	48
Klær og kjønn	49
Kropp og kjønn	50
Sjøforsvaret og andre mannsarbeidsplasser	51
Konklusjon.....	52
Avslutning	52
Litteratur.....	55
Kilder/informanter.....	59
Vedlegg	61

Sammendrag

Denne rapporten formidler resultater fra undersøkelser som er gjort på to av Sjøforsvarets fartøy i 2010 og 2011, som omfatter utprøving av ny uniformsmodell for utendørs bruk. Undersøkelsene er en del av forskningsprosjektet *Uni-Form: Arbeidsbekledning for kvinner i mannsdominerte yrker*. I prosjektet utvikles arbeidsklær for Sjøforsvarets personell som har bedre funksjonalitet og komfort enn eksisterende uniformer. En målsetning er å bedre trivselen for personellet gjennom å utvikle forbedrete uniformbekledning. At uniformsbekledningen er tilfredsstillende i funksjonalitet, passform og utseende for kvinner, forutsettes å være av betydning for kvinners integrering og rekruttering til stillinger i mannsdominerte yrker. Et utbredt fenomen er at arbeidsklær for kvinner som jobber på typiske mannsarbeidsplasser er basert på klær produsert for menn, eller er kopier av mannsklær med et tilpasset snitt for kvinner. Dette gjelder også Forsvarets uniformer.

Sjøforsvarets uniformsbekledning består av blant annet tjenesteantrekk og arbeidsuniformer. Helly Hansen Work Wear (HH WW) har utviklet ny overtrekks jakke og bukse til arbeidsanatrekket som blir prøvd ut gjennom undersøkelsene. Forsvarets logistikkorganisasjon lanserte samtidig en forbedret arbeidsuniform (M/04 som skal erstattes M/2000/US), som det ble innhentet erfaringer om gjennom de samme undersøkelsene.

Uniformsbruken i Forsvaret er en typisk form for uniformering som uttrykker bærerens offisielle status. Forsvarets personell har plikt til å bære uniform når de er i tjeneste. Bruken er underordnet et strengt reglement og privat tøy er ikke tillatt. På Sjøforsvarets fartøy ble det imidlertid registrert avvik fra dette, blant annet fordi noen av klærne ikke tilfredstilte personellens behov. Det gjaldt spesielt undertøyet, men også viktig utstyr slik som overlevelsedraktene.

Kvinnene syntes det var praktisk med uniformsbruk, da det var lett å bruke i arbeidshverdagen med et bestemt antrekk som skulle brukes på jobb. Samtidig hadde de mye å utsette på de eksisterende uniformene i Sjøforsvaret, ikke minst at kvinnemodellene ikke var tilpasset deres kropp. Det medførte at de heller valgte å bruke uniformsmodeller for menn. Kvinnene virket ikke å være godt vant med tilpasset tøy og utstyr. Også mennene hadde mye å utsette på de eksisterende uniformsklærne, som ble kritisert for ikke å holde varmen og at de ikke var funksjonelle nok for arbeidssituasjonene om bord. Noe av dette kan tilskrives feil bruk av uniformsklærne, basert delvis på manglende informasjon om hvordan klærne skulle brukes.

Begge de nye uniformsmodellene ble godt mottatt av personellet på de to fartøyene som hadde klærne til uttesting. Den nye uniformsmodellen fra HH WW var en vann- og vindtett utendørs Fartøysbekledning til erstatning for en eldre overtrekksjakke og -bukse til tjenesteantrekket for utendørsbruk. Den nye bekledningen var av en type skallbekledning med jakke og bukse i en nyutviklet flammehemmende, trelags membran og hadde en rekke nye funksjonelle og estetiske effekter. Bekledningen liknet mye på annet avansert friluftslivstøy og var basert på erfaringer fra utviklingen av seilbekledning. Tilbakemeldingene på testmodellen som framkom gjennom undersøkelsene i 2010, ble tatt inn som et grunnlag for HH WW til å utvikle en forbedret ny uniform som ble prøvd ut i 2011. Samtidig ble en forbedret arbeidsuniform produsert av FLO prøvd ut.

Undersøkelsen søkte også kunnskap om det kvinnelige personellens forhold Forsvaret som arbeidsplass, hvordan det er å jobbe på en mannsdominert arbeidsplass og uniformsbruken generelt. Et faktum er at rekruttering av kvinner til Forsvaret har økt, men at det fortsatt er et stykke igjen før ønsket kvinneandel er nådd. Undersøkelsen viste imidlertid at holdningen til kvinnelige deltakelse i Sjøforsvaret i overveiende grad er positiv og at de bidrar positivt til det sosiale arbeidsmiljøet. For kvinnene som deltok i undersøkelsen var det ønskelig å være så uniforme som mulig som resten av mannskapet, slik at de ikke skiller seg ut. Kjønn ble derfor i stor grad nedtonet om bord. Samtidig hadde de behov for noen tilpasninger av uniformsbekledningen, slik at klærne ble mer komfortable, og slik at de også kunne føle seg finere i tøyet. Undersøkelsen tyder på at veltilpassede klær økte tivselen og forbedret arbeidsvilkårene for kvinnene og mennene.

Del 1

Innledning

Uni-Form: Arbeidsbekledning for kvinner i mannsdominerte yrker er et utviklings- og forskningsprosjekt som retter fokus mot kvinners bruk og oppfatning av arbeidsklær på typiske mannsarbeidsplasser. Bakgrunnen for prosjektet var et ønske Helly Hansen Work Wear (HH WW) hadde om å utvikle produkter som var bedre tilpasset arbeidstakere enn hva dagens arbeidsklær gjør, med vekt på kvinners behov og preferanser. Det ble satt i gang et samarbeid med Statens institutt for forbruksforskning (SIFO) og Arbeidsforskningsinstituttet (AFI) for å gjennomføre prosjektet. I tillegg til å utvikle nye produktkonsepter, var det et mål å utvikle markedsstrategier for de arbeidsklærne som prosjektet utvikler. Selv om hovedmålet i prosjektet er rettet mot arbeidsklær for kvinner, har det også vært et mål å forbedre bekledningen for begge kjønn. Prosjektet er et brukerstyrt innovasjonsprosjekt (BIP) hvor nye produkter blir prøvd ut av målgruppen og fulgt av forskerne for å dokumentere og undersøke forbedringspotensialet. Prosjektet er finansiert av forskningsprogrammet Brukerstyrt innovasjonsarena (BIA), under Norges forskningsråd (NFR).

Forsvaret hadde fra før et samarbeid med SIFO om testing og ønsket å delta i dette prosjektet gjennom Sjøforsvaret for å utvikle en forbedret uniformsbekledning. Forsvaret har mange kvinner i sine rekker, men samtidig utfordringer i forhold til rekruttering og opprettholdelse av kvinneandel innenfor både underordnet og overordnet personell. En delmålsetting i prosjektet var å bidra med viktig kunnskap i de integreringsprosesser som Forsvaret har startet når det gjelder kvinner i Forsvaret. Undersøkelsene berører sosiokulturell aspektet i forhold til hvordan kvinner oppfatter nettopp det å være kvinner i Forsvaret. Konkret dreier det seg om spørsmål om hvordan og i hvilken grad kjønn er en faktor i arbeidshverdagen i Forsvaret, og som gir seg utslag i kvinners behov og preferanser når det gjelder uniformsbekledning. Forbedring og tilpasning av uniformer og annet tøy antas å spille en viktig rolle for trivsel og integrering for kvinner i Forsvaret. Resultatene som presenteres i denne rapporten stammer fra undersøkelser som SIFO har utført på to av Sjøforsvarets fartøy i perioden 2009-2011. Liknende undersøkelser er gjort på flere typer arbeidsplasser, innen bygg og anlegg, i industrien og ulike håndverksyrker. I tillegg til utprøving og utvikling av ny utendørs uniformsbekledning for Sjøforsvarets fartøy, ble det også gjennomført en undersøkelse om forbedring av den eksisterende arbeidsuniformen som ble benyttet om bord i denne perioden.

Rapporten består av fem deler. Første del introduserer utviklings- og forskningsprosjektet og undersøkelsens bakgrunn ved å problematisere uniformer, bekledning og

klesskikk for kvinner og menn. Del to beskriver undersøkelsens innfallsvinkel og redegjør for metodikk. Del tre omhandler bekledningspraksisen og uniformene på en av Sjøforsvarets fartøy. Del fire formidler erfaringene som besetningene på to ulike fartøy har gjort gjennom utprøving av nye uniformsmodeller som HH WW og FLO har produsert for Sjøforsvaret. Femte del oppsummerer blant annet funnene i rapporten som har framkommet gjennom undersøkelsene og diskuterer forholdet mellom kjønn og klær med henblikk på uniformsbruken i Forsvaret. Avslutningsvis trekkes det noen konklusjoner av undersøkelsene.

I kongens klær

Uniformsbruk er praktisk i en arbeidssituasjon av flere grunner. En fordel som blir trukket fram av informantene i denne undersøkelsen er at det er enkelt med fast arbeidstøy. En av de kvinnelige informantene utalte at:

Det er ganske greit å stå opp om mårran og ikke tenke på hva du skal ha på deg og da, bare slenge på seg det samme.¹

Omtrent ordrett på samme måte formulerer en annen av de kvinnelige informantene seg, når hun vektlegger det praktiske og enkle med uniformsbruken.² Det er et klart reglement for bruken av uniformer i Forsvaret som bestemmer hvilken bekledning som til enhver tid er korrekt. For at bekledningen skal være funksjonell og behagelig kreves imidlertid at plaggene er tilpasset både den konkrete bruken og brukerne. Det er ikke alltid tilfellet.

Og så hadde de [jentebukser], men de er helt umulig [å bruke], for de er liksom mini i livet og størrelse esel i lårene, og så går de inn [som] spaghetti i beina igjen. [-] De er helt rar. Så da går du for guttebuksene da, så kan du ha de litt lavt i livet og... De er bedre. Og så får du skjørt da te den ene uniformen, og det er jo for jenter spesielt. Men de er veldig smal og høye i livet.³

Denne uttalelsen kommer fra en av informantene som beskriver hvordan hun opplever kvinnemodellene av Sjøforsvarets uniformer. Hun forklarer at klærne langt fra er tilpasset hennes kropp og derfor velger hun å bruke herremodellene, selv om heller ikke de passer henne særlig godt.

Slike opplevelser er ikke uvanlige. Arbeidsklær og uniformer for kvinner som jobber på typiske mannsarbeidsplasser er i dag enten klær som er produsert for menn, eller kopier av mannsklær der snitt og eventuelt estetikk er blitt tilpasset kvinnekroppen og kvinnelig klesskikk. Erfaringer som Helly Hansen Work Wear (HH WW) har gjort og internasjonal forskning viser at dette sjelden er vellykket. Uttalelsen ovenfor bekrefter dette når det gjelder Sjøforsvarets uniformer. Samtidig handler klær ikke bare om passform og funksjonalitet, men også om sosiale og symbolske aspekter. Det gjelder også arbeidsklær og uniformer. En måte som dette kommer til uttrykk er hvordan kjønn markeres og kommuniseres. Informanten som i sitatet ovenfor forklarte at hun

¹ Informant C, 2010 (transkripsjon, s. 21)

² Informant B, 2010 (transkripsjon, s. 5)

³ Informant A, 2010 (transkripsjon s.7)

syntes kvinneuniformen var rar og passet dårlig, fortalte samtidig at mannsuniformen som hun brukte ikke ga mulighet for å vise at hun var kvinne.

*«Nei, det forsvinner. [-] Du blir veldig sånn uniform...».*⁴

Nettopp effektene av uniformering er et viktig aspekt ved Forsvarets praksis og behov for arbeidsbekledning.

Forsvaret er en betydelig utvikler av uniformsklær som har bidratt til å danne mønster for uniformsbruk. Forsvarets bekledning tilsvarer dermed den alminnelige forståelsen av hva en uniform og uniformering er. Den militære uniformen er formell og gir bæreren en offisiell status. I følge Sjøforsvarets uniformsreglement er det en plikt å bære uniform i daglig tjeneste, ved formelle anledninger og ved sammenkomster av tjenstlig og sosial art hvor vanlig praksis tilsier at det er korrekt bekledning.⁵ En hovedregel er at alle med samme eller tilsvarende arbeidsforhold ved en avdeling eller et fartøy skal ha ensartet bekledning, og ved formelle oppstillinger skal bekledningen være ensartet for samme kategori personell.⁶ Uniformsbruken er regelstyrt med klare anvisninger om hvilke plagg, utstyr og effekter som skal benyttes for å være reglementert. I den daglige tjeneste er det imidlertid rom for en viss variasjon etter forholdene, men bekledningen skal likevel være fullstendig og korrekt. Det er som regel ikke tillatt å benytte sivile plagg sammen med uniformen, og det er bestemmelser som begrenser bruk av smykker og ur, hårfasong og kosmetikk.⁷ Privat tøy kan ikke benyttes. Reglementet sier også at personellet skal sørge for at uniformen er vedlikeholdt og ren, samt at den stelles og oppbevares slik at den beholder fasong og får lengst mulig varighet.⁸ Bæreren er også underlagt en forpliktelse når det gjelder egen personlig holdning og oppførsel i uniform. Det strenge reglementet gir ikke mye rom for å markere og kommunisere kjønn eller personlighet. Det viktigste hensynet dreier seg om identifisering av Forsvarets personell for utenforstående og tilhørighet innad i besetningen, troppen, grenen eller det hele forsvaret blant personellet.

Uniformer og uniformering

Uniformering betegner en felles, mer eller mindre ensartet ytre framtoning for en gruppe. Det kan imidlertid skilles mellom uniformer, kvasi-uniformer og uformelle uniformer. Til forskjell fra uniformer á la Forsvarets påbudte og regelstyrte bekledning, er kvasi-uniformer for eksempel mer standardisert arbeidstøy og uformelle uniformer (Craik 2005b). I denne undersøkelsen handler det utelukkende om uniformene i Sjøforsvaret. Alle uniformer har store fellestrekk hvor de generelle karakteristika er felles og med mindre pregnante forskjeller og markører som signaliserer rang, rolle, kjønn osv. De generelle trekkene gir mulighet for utenforstående å forstå bærerens tilhørighet til en gruppe og plassering i gruppen. Når det gjelder militæruniformer, er det lett for utenforstående å forstå tilknytningen til Forsvaret og også hvilken forsvarsgren bæreren tilhører. Samtidig gir uniformering fellesskapsfølelse og identifikasjon blant bærerne. En annen av undersøkelsens informanter fortalte at hun opplever at det å ikle seg uniform var noe positivt som bidrar til samhold og tilhørighet:

⁴ Ibid.

⁵ Uniformsreglementet for Sjøforsvaret SAP-7(F), 2007, s. 19.

⁶ Ibid.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

Altså æ ser ikke på det som en bakdel sånn egentlig. Men det har jo også litt med Forsvaret at vi e én på en måte, en samla gjeng. Det e jo også litt av vitsen med uniformen, at man ska vise kæm man e, og at det e vi som holder [sammen]...⁹

Evnen til å skape samhold og tilhørighet er ikke den eneste effekten av uniformering. Forskere har pekt på at uniformer bidrar til å forme personene som bærer dem slik at de passer inn i rollen som yrket krever (Mauss 1985; Miller 2005). Andrews argumenterer for at klær har en evne til å omskape kroppen, og at uniformer er med på å konstituere profesjonene og omskaper sivilpersonen til den profesjonelle (Andrews 2005). Harvey viser gjennom sin forskning hvordan klær, ved å tildekke eller avsløre, kan fungere som en måte å kroppsliggjøre verdier (Harvey 2007). På den måten får mennesker tilgang til ideer og verdier som er knyttet til klærnes form og utseende. Uniformering, slik som i Forsvaret, handler samtidig om å signalisere bærernes plassering innenfor et hierarkisk system, og å markere forskjeller som gjelder personellens rang. Når en person ikler seg en bestemt uniform, for eksempel en løytnantuniform, inntar han eller hun en bestemt rolle som er annerledes enn den rollen en menig soldat inntar i sin uniform. Disse rollene ligger på en måte «innbakt» i uniformen og kommer til uttrykk ved de synlige forskjellene på uniformene, men bare så lenge alle rundt kan reglene og forstår hva uniformens effekter betyr. Dette styrer handlinger og måter å forholde seg til hverandre på i et uniformsfellesskap. Uniformen gir bæreren en bestemt form for autoritet i den rollen han eller hun har.

Kvinner og menn

Uniformer i mange ulike yrker, som for eksempel Politiet, Forsvaret, Post- og Brannvesenet har lange tradisjoner og er laget med tanke på menn.¹⁰ Dette har gitt seg utslag i hvordan uniformen er utformet. Ofte har de et maskulint snitt og en form som likner mannens dress. Det passer i liten grad til kvinnekroppen, noe som både kan redusere anvendbarhet og funksjonalitet som bekledning for kvinner. Uniformer er også utformet slik at de ikke i like stor grad som andre typer klær blir påvirket av svingninger i motebildet. De skal ha et universelt uttrykk. Mange vil nok oppleve at denne tradisjonelle uniformens type og uttrykk i liten grad ivaretar kvinners femininitet. Kanskje er det fordi den tradisjonelle uniformen er tilpasset et «upersonlig» hierarkisk fellesskap, mens det feminine er knyttet til individet, den individuelle kroppen, noe som er vanskelig å forene i et konformt antrekk. Bekledning i et profesjonelt fellesskap kan sies å ha som bieffekt at kvinner ikles feil kjønn.

Uniformenes lave sensibilitet i forhold til mote er også et større problem når det gjelder kvinner enn menn, fordi mote er generelt et viktigere element i kvinnedrakten. For menn er uniformering en del av den sivile klesskikken, for eksempel bruken av dress som er typisk arbeids- og festantrekk for mange menn (Pettersen 2004). Denne forskjellen skaper problemer i utformingen av uniformer for kvinner, spesielt i yrker der autoritet, fare og fysiske anstrengelser er involvert (Ewing 1975, Craik 2005b). Det fenomenet at uniformer for kvinner er versjoner av mannsuniformer viser hvor-

⁹ Informant B, 2010 (transkripsjon s. 6)

¹⁰ For studier på dette temaet angående politiet se: Finstad 2000; Young 1997; Valerie Steele 1989, for militæret: Garber 1992; Kidwell 1989, for postvesenet: Larsson 2005.

dan skiftende syn på kvinners profesjonalitet har blitt gitt en maskulin materiell form. Uniformer for kvinner forsterker samtidig en tendens hvor kvinnen ses som annerledes og mannen som det normale (Beauvoir 2000; Moi 2001; Butler 1999). Kvinner i mannsyrker synes derfor å måtte framvise en aseksuell femininitet i både handling og kleddel (Garber 1992), som avviker fra kvinnelighet slik den normalt framføres. Uniformer med skjørt har dermed vært upopulære både ut fra sosiale og praktiske hensyn slik det for eksempel kommer fram i Finstads studie om politiet (2000). Gjennom denne undersøkelsen vil det også komme fram hvilke omfang uniformer som er tilpasset kvinner blir brukt i forsvaret og hvilke erfaringer kvinnelige uniformsberere i Forsvaret har med for eksempel et typisk kvinnelig plagg slik som skjørt.

Del 2

Om undersøkelsen

Sjøforsvaret har som mål gjennom deltakelsen i utviklings- og forskningsprosjektet *Uni-Form* å forbedre uniformene for sitt kvinnelige og mannlige personell, gjennom økt funksjonalitet, tilpasning og lengre varighet. I tråd med hovedprosjektet er det et spesielt fokus på kvinners behov i forhold til uniformsbekledningen. Det ble derfor lagt vekt på hvordan de ønsker å framstå i et arbeidsfellesskap og som kvinner på en mannsdominert arbeidsplass. Det vil si at det søkes å utvikle uniformer med tekniske og sosiale egenskaper som kan bidra til økt trivsel og bedret integrering av kvinner i Sjøforsvaret. For å få til dette har det vært nødvendig å undersøke kvinners funksjonelle, sikkerhetsmessige og estetiske krav til uniformsbekledning, og deres erfaringer og oppfatninger knyttet til bruken av den, og til det å være kvinne i Forsvaret. Videre ønsker Sjøforsvaret å styrke informasjonen om klærne, for å sikre at brukerne nyttiggjør seg dem på best mulig måte gjennom riktig bruk. Et delaspekt av dette er å sørge for at brukerne behandler klærne korrekt, slik at de får lengst mulig levetid. I undersøkelsen på Sjøforsvarets fartøyer ble det konkret spurt om hva besetningen synes om selve uniformene, hvilke oppfatninger om utseende og passform den hadde, erfaringer om bruk og funksjonalitet, praksiser knyttet til utdeling av klærne og depottjeneste, vask og vedlikehold.

Det stilles generelt mange krav til arbeidsbekledning og uniformer, blant annet standarder og hensynet til sikkerhet som bestemmer en god del når det gjelder utforming og tilpasning av klærne. Innovasjon må skje innenfor rammen av slik krav, og kan derfor være en begrensende faktor. Det er heller ikke lett å forbedre klær, hvis det i like stor grad er kulturelle aspekter knyttet til klærne og klespraksis som er problemet. Om kvinner i mannsdominerte yrker ønsker gjennom klærne å vise tilhørighet til et arbeidsfellesskap eller profesjon der kjønn er nedtonet, eller om de har behov for å skille seg ut, vil være viktig å undersøke. Det vil avgjøre i hvilken grad kvinne- og mannsmodeller av klærne kan skille seg fra hverandre.

Innovasjon av klær

Det er store utfordringer knyttet til utformingen av gode og velfungerende arbeidsklær til kvinner i mannsdominerte yrker, fordi kunnskapen om kvinners behov og preferanser på dette området er utilstrekkelig. Dette prosjektet vil derfor bidra til viktig kunnskap for utviklingen av arbeidsklær. Koblingen av praksisorientert kles- og arbeidslivsforskning opp mot produktutvikling vil som strategi og metode represente-

re noe nytt også i internasjonalt perspektiv. Forskning og utvikling (FoU) i skjæringspunktet mellom arbeidsliv, kjønn og mote er i seg selv innovativt. Prosjektet retter fokus mot grensene mellom arbeidsklær og privat tøy, særlig sports- og fritidstøy, og hvordan disse kleskategoriene brukes om hverandre, for å undersøke potensialet for utvikling av arbeidsklær og uniformer, med tanke på anvendelighet, komfort og estetikk.

Likheten mellom arbeidsklær og sport- og fritidsklær er stor. Dette gjelder både teknologi og vektlegging av funksjoner med store krav til komfort, bevegelighet, synlighet og slitestyrke. Helly Hansens kolleksjoner er et eksempel på overlapp mellom arbeidsklær og fritidstøy. (Prosjektbeskrivelse Bjerck 2009) Skikken med å skifte etter arbeidstid, og på den måten skape et skille i bekledning mellom arbeid og fritid, ble først vanlig i USA (Steel 1989). Skillet ble viktig for å rekruttere kvinnelig arbeidskraft til gruver, industri og verksteder under første og andre verdenskrig. Dette er et eksempel på at uniformering i form av arbeidsklær gjør det mulig for kvinner å ivareta en viktig norm for kvinnelig påkledning, nemlig rene klær utenom arbeidstid (Klepp 2007). Eksempelet viser viktigheten av å se på forholdet mellom klær og kjønn, ikke bare på jobb, men i sammenheng med fritidsklær og annet privat tøy. Forsvaret som en typisk mannsarbeidsplass vil være et relevant eksempel for å vise slike sammenhenger.

Forskning på arbeidsklær

Det forskes i dag mer på klær og hvordan vi bruker dem enn tidligere. Det meste av denne forskningen er rettet mot klær til barn, unge, kvinner og grupper med en særegen klesstil. Mindre fokus har blitt rettet mot hverdagslig klespraksis. Når det gjelder utvikling av arbeidsklær, har det først og fremst dreid seg om det praktiske og anvendelige og i forhold til sikkerhet. Hvordan klær kan bidra til økt trivsel er lite utforsket. I Prosjektet *Uni-Form* finner vi at gode klær er en forutsetning for effektivitet og trivsel i de deler av arbeidslivet som foregår ute (Neumann, Klepp og Bjerck 2011). Men det er forskjeller på menn og kvinners behov og preferanser. Og det er forskjell på trivsel som kommer av klær som er godt tilpasset ulike værforhold og trivsel ut fra om man føler seg vel eller fin i klærne. En av de kvinnelige informantene uttrykte følgende om klær og trivsel i tjenesten:

Selv om jeg jobber her, så er jeg jo jente, og jeg liker jo å liksom ha... du liker jo klær. Det er bare sånn vi er, de fleste av oss i hvert fall. Du vil jo gjerne ta deg godt ut da. Så det er klart, det gjør vel noe med trivselen sikkert.¹¹

Dette prosjektets mål om å belyse den faktiske klesbruken og sider av kvinners deltakelse på en mannsdominert arbeidsplass er noe nytt. Det er et ønske å bidra til likestilling gjennom å utvikle klær som er produsert ut fra kunnskap om kjønnetes ulike behov og preferanser, og som dermed ivaretar både de funksjonelle og sosiale hensynene.

Det ligger en tanke om bærekraft og hensyn til miljøet bak vårt prosjekt. Vi søker å bidra til mindre miljøbelastning gjennom å utvikle klær med lengre levetid og som

¹¹ Informant D, 2011 (transkripsjon s. 15)

dermed medfører lavere forbruk. Informasjon om bruk, vedlikehold og rengjøring blir målrettet og gjøres relevant, noe som vil føre til reduksjon i energiforbruk og utslipp som følge av vask og vesentlig lenger levetid for hvert plagg. Det største potensialet for å bidra til mindre miljøbelastning ligger allikevel i at brukernes garderobe kan gjøres mer relevant og fleksibel.

Prosjektet vil utvikle en metodikk der den internasjonale samfunnsvitenskapelige kles- og arbeidslivsforskningen utnyttes i en vekselvirkning med funksjonalitet og estetisk design. Det vil utvide kunnskapen om forholdene for kvinner i mannsdominerte yrker og bidra mot et lite utforsket felt innenfor arbeidslivsforskningen. Det er et mål at Forsvaret, som andre arbeidsplasser, vil kunne dra nytte av den kunnskapen som studien produserer når det gjelder å skape godt arbeidsmiljø og likestilling. Arbeidstakere har fått mulighet til å prøve ut klær og utstyr som er tilpasset deres ønsker og behov, samtidig som de fikk bidra til forskningsprosjektet gjennom å gi konkrete tilbakemeldinger, og dermed potensielt til forbedring av kvinners arbeidsforhold i form av tilpasset tøy og utstyr.

Metode

Prosjektet har benyttet tre metoder; praksisstudier, garderobestudier og en brukerundersøkelse. Metodene innebærer etnografisk feltarbeid, hvor vi benytter deltakende observasjon på arbeidsplassen og samtaler og dyptgående intervjuer med brukerne av uniformsbekledningen. På denne måten innhenter vi kunnskap om hvordan klær brukes i praksis og brukernes erfaringer med klær ut fra hva de forteller. Praksisstudier og garderobestudier har blitt gjennomført under ordinær tjeneste på en av Sjøforsvarets minesveipere. Med utgangspunkt i resultater fra disse to metodene, har egnede informanter for brukerundersøkelse blitt valgt ut.

Praksisstudier

Praksisstudier gjennomføres som deltakende observasjon. Målet var å finne ut hvilke klær kvinnelig og mannlig personell bruker i tjenesten. Spesielt la vi merke til de hverdagslige praksisene relatert til klær og kjønn. Vi har ønsket å finne ut både hvordan uniformer og annet tøy brukes i praksis og hvordan kjønn kommuniseres, eller underkommuniseres, for eksempel gjennom tilbehør, hårfasonger, sminke, smykker osv.

Garderobestudier

En ny utviklet metode som vi benytter er det vi kaller garderobestudier, som innebærer registreringer av hele eller deler av garderober. I dette prosjektet vil det si å registrere all uniformsbekledning og alt annet tøy om bord på Sjøforsvarets fartøy som er utdelt av Forsvaret eller privat eid. Dette innebærer å undersøke hvilke vurderinger som gjøres i forkant av de individuelle påkledningene, hvordan klær kombineres, og hvilke som velges bort. Det kan være hvilke valgmuligheter brukerne har i forhold til pålagt uniformering, og hvordan valg om bekledning tas fra dag til dag, hvordan regler både føyes og brytes. Metoden får fram kunnskap om hvordan klærne anskaffes,

vedlikeholdes, oppbevares og avhendes. En kombinasjon av observasjoner, registreringer og intervjuer inngår i garderobestudiene. I intervjuene blir informantene konfrontert med hva de gjør i forhold til klærne og blir spurt om de kan forklare og begrunne dette. Metoden har blitt tilpasset til prosjektet. SIFO har et pågående nordisk samarbeid om denne metoden, som utvikles videre gjennom dette og andre prosjekter.

Brukerundersøkelser

Brukerundersøkelser omfatter i dette prosjektet et utvalg kvinner, samt noen menn, med og uten tidligere erfaring fra bruk av HH WWs produkter. De har fått muligheten til å prøve ut nyutviklet uniformsbekledning fra HH WW, og de har så blitt intervjuet om deres erfaringer med bruken av bekledningen. Dermed har vi fått brukernes vurderinger av forbedringene. Brukerundersøkelsen har gått over to sesonger, med et intervju før og et etter bruk av klærne om bord på fartøyene.

Kvalitative intervjuer

Kvalitative intervjuer er viktige i alle tre metodene. Intervju gir grunnlag for å skaffe kunnskap om informantenes måte å forstå noe på (Kvale 1997), som i dette tilfellet dreier seg om erfaringer og ønsker om arbeidsklær og om forhold ved arbeidsplassen som har betydning for bruken av bekledningen. Det gjelder i særlig grad aspekter ved den alminnelige klesdrakten for kvinner som skiller seg fra mansdrakten. Dette omfatter individualitet, kledelighet, størrelser og størrelsesmerking, passform og bevegelse, men også andre sider ved klærne som funksjonalitet, sikkerhet, praktiske løsninger knyttet til av- og påkledning, fleksibilitet, stell og vedlikehold. Intervjuene har tatt opp temaer rundt kjønn og markering av kjønn, både via klær og på andre måter i den daglige tjenesten.

Deltakende observasjon

Deltakende observasjon har vært nødvendig for å studere praksis og høste erfaringer som kan brukes til å finne forbedringspotensialet når det gjelder arbeidsklærne. Vi har gått inn i arbeidskonteksten og forsøkt å skille oss minst mulig ut. Det har vært viktig å observere bruksmåter, mønstre, samt variasjon i bekledning. I tillegg har vi underveis notert informantenes egne og kollegaenes ord om hvordan klærne føles og hvordan arbeidsmiljøet fungerer. Vi har sett på helt konkrete ting som stofftype, funksjonalitet, slitasjepunkter, farger i forhold til skitt, oppbevaring, vask og vedlikehold. Det kan by på utfordringer å skaffe kunnskap om andres opplevelser av klær, fordi slike opplevelser er individuelle og fysiske og ikke alltid lett å sette ord på. For å løse dette problemet har vi som forskere selv brukt klærne under feltarbeidet i praktiske gjøremål, for å høste egne erfaringer.

Bruk av bilder

Dokumentasjon er også gjort ved bruk av både fotografier og film under feltarbeidet. Bruk av bilder er viktig for forskeren for å huske situasjoner og hvordan ting og omgivelser ser ut. Samtidig er fotografier viktig i formidling av forskningen. Ikke minst

gjelder dette forskning på klær som ikke beskrives tilstrekkelig bare ved hjelp av ord og begreper. Det er nødvendig å illustrere hvordan klær passer til ulike kropper visuelt for å få god nok forståelse av dette og hvordan klærne anvendes i praksis. Bildene har vært viktige under arbeidet, men av hensyn til personvern har vi valgt ikke å bruke bilder som illustrasjoner i rapporten.

Dagbøker

Det ble produsert og trykket opp dagbøker som ble sendt sammen med klærne til informantene. Dagbøkene inneholdt en kort presentasjon av prosjektet, bilder av klærne og linjerte ark slik at informantene kunne notere refleksjoner de gjorde seg om klærne underveis. Dagbøkene ble samlet inn i etterkant av testperioden og informasjonen herfra kan brukes i utviklingen av klær i etterkant.¹²

Feltarbeid

Feltarbeidet ble gjennomført over to sesonger på to av Sjøforsvarets fartøyer, først på en minesveiper vinteren 2010 og deretter på en minerydder vinteren 2011. Disse fartøyene kan ha en besetning på 35-40 personer og være sammenhengende på sjøen i mange uker om gangen. Et fåtall av besetningen er kvinner. Feltarbeidet på minesveiperen og minerydderen forholdt seg til to ulike besetninger. Arbeidet på fartøy i Sjøforsvaret dreier seg mye om øvelser på konkrete hendelser og å terpe brannsikkerhet, overlevelse m.m., men også faktisk å lete etter, rydde og uskadeliggjøre sjøminer. Offiserene deler lugar med en annen offiser, mens matrosene og de menige deler seksmannslugarer uavhengig av kjønn.

Det deltakende feltarbeidet hvor forskeren var om bord i fartøyene i 2010 og 2011 varte i fem dager fra mandag til fredag. Under den første feltarbeidsuken var aktivitetsnivået høyt, blant annet en slepeøvelse sammen med en annen av Sjøforsvarets minesveiper, to til tre havariøvelser om dagen og bombetrusseløvelse. Men det var også mer rutinemessige oppgaver, spising og venting. Det øves mye på brannhåndtering, fordi en minesveiper brenner lett og det tar kort tid før den blir overtent. Under den andre feltarbeidsuken på minerydderen lå fartøyet til kai på opplag, fordi det skulle stenge ned for julen, og fordi det skulle utføres reparasjoner om bord. I motsetning til det første feltarbeidet, var det derfor preget av mindre aktiviteter og roligere arbeidsrytme. Det rutinemessige arbeidet var dominerende, med mye rydding, vasking, snømåking og papirarbeid. Det var også preget av mer «vanlig» arbeid ved at alle (uttatt menige og vakt) sluttet av og gikk hjem klokken fire hver dag. Forskeren fra SIFO var imidlertid igjen om bord og overnattet på fartøyet. Det var viktig å få prøvd ut den nye uniformsmodellen fra HH WW under forskjellige aktiviteter ute og inne, værforhold og situasjoner, og både under opplag, sjøfart og øvelse.

Totalt ni personer deltok i undersøkelsen gjennom å prøve og teste ut bekledningen fra HH WW. Av disse var tre kvinner og seks menn. Noen av personene har prøvd hele uniformer, mens andre bare har prøvd deler av en uniform. Det er ikke de samme personene som prøvde klær første og andre gang. Fem kvinner og tre menn av besetningen har blitt intervjuet. Dermed består intervjumaterialet av intervjuer med

¹² Se eksempel på dagbok som vedlegg bakerst.

flere personer enn bare de som prøvde klær. Under det første feltarbeidet fikk personalet utdelt en prøvemodell på ny utendørs Fartøysbekledning. Forskeren fra SIFO var om bord og samlet informasjon og erfaringer både om de opprinnelige uniformene som Sjøforsvaret brukte, og for å dokumentere reaksjonene på den nye uniformsmodellen. Intervjuer og observasjoner på fartøyene under rutinemessig arbeid og typiske arbeidsforhold var nødvendig for å «kontrollere» hvorvidt klærne ble brukt etter hensikten og på riktig måte. Erfaringene som ble gjort på dette feltarbeidet dannet grunnlag for utvikling av ny forbedret uniformsmodell som ble testet ut og undersøkt gjennom deltakelse av SIFOs forsker under det andre feltarbeidet.

Del 3

Sjøforsvarets uniformsbekledning

Besetningene på Sjøforsvarets fartøyer bruker i hovedsak to typer uniformer om bord. Den ene er et tjenesteantrekk for hverdags- og innendørs kontorbruk. Den andre er en mørk blå arbeidsuniform, som har et utseende slik de fleste utenforstående forbinder med marinens klær (ved tidspunktet for undersøkelsen: M/2000/US, som siden ble erstattet med M/04). Tjenesteantrekket finnes i egne kvinnemodeller med et annet snitt og noen andre plagg enn mannsmodellen.

Tjenesteantrekket

- Bukse, skjorte, slips og sko, eller skjørt og støvletter til kvinnene
- Allværsjakke for utendørs bruk
- Undertøy: primært bomullsundertøy

Arbeidsuniformen (M/2000/US)

- Jakke og bukse i flammehemmet bomull
- Tekstil med ripstopp
- Mellombekledning: feltskjorte i bomull, ullundertøy
- Ullgenser
- Undertøy: bomullsundertøy, ullundertøy bestående av BH og boksershorts. Guttene har også bomull og ull boksershorts

Eksempler på ekstra utstyr

- Støvler/vernesko
- Sokker
- Luer
- Hansker/votter
- Redningsvest
- Hjelm
- Flash gear (anti-flash gear): flammehemmet balaklava til å dra over hodet samt hansker

Forsvaret vektlegger sterkt sikkerhet om bord, og det er nødvendig med klær som har flammehemmende egenskaper som en viktig sikkerhetsforanstaltning mot personskade. I tillegg er det påbudt å bære flash gear, som er samlet i en mørkeblå tøybeholder og festet i beltet på uniformen. Om fartøyet er i alarmberedskap skal besetningen sørge for til enhver tid å ha redningsvest, hjelm og maske i nærheten av seg som vern mot eventuelle gassutslipp eller brann. Sikkerhetsaspektet gjør at det er problematisk hvis det bæres privat tøy om bord.

Nedtoning av det personlige

I følge uniformsreglementet tillates bruk av armbåndsur, armbånd eller tilsvarende, så lenge de er av alminnelig størrelse og utseende.¹³ Uniformsreglementet sier også at hår og skjegg skal være velpleid. Kvinner kan verken ha hestehale eller løsthengende flette om bord. Håret skal være arrangert slik at det ikke faller nedenfor øvre kant av jakken eller skjortekragen.¹⁴ Diskret bruk av smykker og kosmetikk er tillatt. I realiteten betyr det at kvinnelige markører, som sminke, smykker og hårfasong kan sies å være, er tonet ned når de er på oppdrag med fartøyet. Selv om det ikke var vanlig å bruke mye sminke og mange smykker, ble ikke slike markører droppet helt. To av informantene brukte lilla/grå og hvite perleøredobber. En av de kvinnelige informantene som brukte øredobber og ring fortalte at det hender hun også sminker seg litt ekstra:

Det er mest fordi jeg går med det til vanlig da at det bare er der liksom. [-] Jeg er vant til å bruke det. [-] Av og til så pleier jeg å legge fransk maniky, ikke sant. Jeg gjør det sjøl.¹⁵

Hun er til vanlig opptatt av utseende og bruker ofte tid på det, men la mindre vekt på det når hun var i tjeneste:

Når jeg seiler, så er jeg ikke så nøye. Da orker jeg ikke å... Da er det for mye, jeg har ikke tid til å jobbe med sminke og fjerne og... Det tar lenger tid da når du går lange vakter og mye å gjøre. Og håret, det... ja, det bare er der. Prøver å få det unna.¹⁶

Denne informanten er representativ for kvinnene som ble intervjuet på dette feltarbeidet når det gjaldt lite bruk av smykker og sminke. Kvinnene hadde langt hår som de pleide å sette opp, gjerne som en løs knute. En av de kvinnelige informantene flettet håret ved en anledning, men siden lot det henge i hestehale, som i følge reglementet ikke er tillatt. Uniformsreglementets krav om diskresjon i bruken av sminke og smykker ble fulgt, selv om hva som forstås med diskresjon kan være relativt, men kravet om at håret skulle være satt opp slik at det ikke falt ned på uniformskragen, ble ikke alltid fulgt.

¹³ Uniformsreglementet for Sjøforsvaret SAP-7(F), 2007, s. 19

¹⁴ Ibid., s. 20

¹⁵ Informant C, 2010 (transkripsjon s. 16)

¹⁶ Ibid.

Individualisering

Bruk av smykker, slik som øredobber, eller halskjede, som en annen av de kvinnelige informantene brukte, er en form for individualisering av uniformen. På samme måte som kvinnene bruker smykker til uniformen om bord, bruker menn klokker. De var gjerne iøynefallende, skinnende og blanke, og noen påfallende store. Flere av mennene hadde også ring på fingeren, noen fordi de var gift eller forlovet, mens andre bare ringen de får i Sjøforsvaret etter endt utdanning (bachelor grad). En annen form for individualisering, eller *utstyring*, av uniformen som flere på fartøyet benyttet, er nøkler som er festet til stroppen i buksen og som dermed er synlige nedenfor jakken og gensen. Noen hadde også en lommekniv festet samme sted. De to kokkene om bord bar både flashgear, et stort nøkkelknippe og en større kniv festet til buksen på høyre side, slik at de fikk en slags, stor oppakning på den ene siden. Måten mange av besetningen puttet luen i sidelommen på buksen kan også være en form for individualisering av uniformen. Som oftest er det den blå bereten som bæres slik. Den brettes sammen på en bestemt måte og legges slik at den stikker litt ut, og med fronten av luen med gradsmerket synlig opp av lommen. En av offiserene gjør det på samme måte med sin private lue (av merket Lowepro).

Generelle erfaringer med uniformene

Oppfatningene om den eksisterende uniformsbeholdningen var blandete hos besetningen på minesveiperen. Dette gjaldt både tjenesteantrekket og arbeidsuniformen. De fleste tilbakemeldingene dreide seg om overtrekksantrekket, den såkalte Piet bestående av jakke og bukse – det vil si de klærne som senere ble laget i ny modell og som senere i rapporten vil bli omtalt som Fartøysbekledning. Spesielt noen av de kvinnelige informantene var misfornøyd. Andre av de kvinnelige informantene synes de passet greit og fungerte bra nok i arbeidshverdagen. Den mannlige delen av besetningen hadde mindre innvendinger mot uniformene. Felles for både kvinner og menn var at de mente en god del kunne forbedres. Det ble påpekt at alle deler av uniformen ble påpekt at hadde forbedringspotensialet.

En generell tilbakemelding, var at ikke alle fikk klær som passet, eller var tilpasset godt nok bæreren og de arbeidsoppgaver som skulle utføres. På spørsmål om hun ønsket å endre noe på uniformen svarte en av de kvinnelige informantene:

Jeg ville kanskje ha endra [-] passformen da. Det ville jeg gjort. [-] Den er jo jævlig svær da, den henger og dingler.¹⁷

Og om buksene fortalte hun følgende:

Men altså, buksene er jo ikke laget for jentehofter, vil jeg si da. [Fordi de er for smale] Ja. Og så er de ofte for vide igjen i låra. Nå er jeg liten da. Presser meg inn i den...¹⁸

Mange klaget også over at de ikke klarte å holde varmen i uniformen, verken i klærne, på hodet, hender eller føtter. De frøys også i halsen. Et forslag som ble fremmet

¹⁷ Informant C, 2010 (transkripsjon s. 20)

¹⁸ Ibid. s. 21

var å tilby en ullfrotte med høy hals, fordi den høyhalsete bomullen er for kald alene. Det var ikke uvanlig at besetningen tok på seg både den høyhalsete bomullen og ullfrotteen under uniformsjakken i kaldt vær, blant annet fordi mange jobbet med jakken åpen i halsen.

Ripstopp-funksjonen i arbeidsuniformen, som er et integrert rutenett/cellemønster i selve tekstilene, fungerer heller ikke tilfredsstillende i følge informantene. De har opplevd at tøyen likevel kan bli revet opp, noe de mente hadde sammenheng med at kvaliteten ikke var god nok. Flere informanter ønsket at også tjenesteantrekket, som ikke hadde integrert ripstopp og var i et stoff som tålte mer slitasje og var mer standhaftig mot rifter. Noen av informantene mente at fargekvaliteten generelt var dårlig på klærne, og ønsket at de var mer vaskeekte og tålte bedre den daglige bruken.

Overtrekk jakke og bukse/tjenesteantrekket

Informantene mente at overtrekksjakken til tjenesteantrekket ikke beskytter godt nok mot vind og vann. Dette er viktige egenskaper ved klærne for dem som jobber utendørs. Regntøyet som er ment å ha utenpå uniformen, ble ikke alltid brukt selv om det var regnvær, og når besetningen ble utsatt for sjøsprøyt, ble de fort våte og kalde. Informantene mente dessuten at regntøyet var altfor tett og ikke ventilerte godt nok. Overtreksbuksen var ikke mye brukt, fordi den ikke var vanntett. Isteden ble buksen til arbeidsuniformen brukt.

Arbeidsuniformen (M/2000/US)

En hovedinnvending som informantene framførte mot arbeidsuniformen var at stoffet var stivt, ikke minst den stive kragen var ubehagelig. En annen innvending var at jakken er for bred over magen, og at flere derfor gikk ned en størrelse for at den skulle passe i forhold til dette, men som dermed førte til at den ble for kort på ermene. Videre var kritikken at jakkeermene enten var for trange eller for vide, og at ingen av de tre innstillingene nederst på ermene passer. Når det gjaldt buksene, så var et generelt ønske at de burde være litt videre. Flere av kvinnene ønsket at buksene fantes i ulike størrelser, slik at de kunne få dem med lengre ben, uten at de samtidig fikk større livvidde. Et generelt problem med tekstilene var at de ble fort slitte.

Kvinneuniformene

Kvinnemodellen av tjenesteantrekket ble i liten grad brukt. Det hadde sammenheng med at snittet oppleves dårlig tilpasset deres kropp og dermed var ukomfortable å bruke. Informanten som er sitert tidligere i denne rapporten mente at buksen har et overdrevent feminint snitt. Den var altfor smal i livet, vid i lårene og smal nederst igjen. Hun mente også at skjørtet som hørte til tjenesteantrekket både var for smal og høy i livet.¹⁹ Når det gjaldt jakken beskrev hun den som bedre tilpasset kvinnekroppen. I følge henne hadde den ikke et like utpreget feminint snitt. Den skilte seg fra herremodellen med en litt annen passform og noen detaljer.

¹⁹ Informant A, 2010 (transkripsjon, s. 7)

*Vi hadde en jentejakke. Den var veldig fin. [-] Men vi hadde en jentejakke før som va litt kortere, og så hadde han søm foran. [-] Men den gikk de vekk fra, så no e det bare den guttejakken. Den e litt mer firkantet på skuldrene, tror jeg. Eg likte den gamle jakken bedre, men eg har begge to enda, så...*²⁰

Til tross for at hun har tilgang på to jakker, så bruker hun herremodellen. Den virker å være grei nok når det gjelder snitt og ut fra kvinners behov. Det virker som at selv om kvinnemodellen passer noe bedre, så velger informantene å bruke herremodellen. Det tyder på at kvinnene ikke ønsket å bruke uniformen som var definert som en kvinnevariant.

Flere av de kvinnelige informantene bekreftet dette, og sa at de ikke hadde noe spesielt ønske om egne kvinneuniformer selv om herremodellen passet dårligere. For noen av kvinnene passet den rett og slett dårlig. Men en annen av informantene mente at herremodellen passet godt nok, og virket fornøyd så lenge undertøy, sokker og sko passet:

*Altså, vi får jo sko som passe, og sokka som passe og undertøy som passe te kvinnfolk. Buksen passe jo som regel helt greit. Og det e ikke verre enn at du snurpe opp beinet, så e dem grei på lengden og. Så det bedre å ha en litt for stor uniform enn en litt for liten. Ja, da får æ plass te å ha ting under. Spesielt på vinteren så e det viktig, syns æ. Så æ tenke jo ikke over det, må æ innrømme.*²¹

I likhet med andre kvinnelige informanter stiller hun ikke så store krav til at uniformen skal være spesielt tilpasset hennes kropp. I følge henne fungerer det helt greit som arbeidsklær.²² Dermed stiller hun heller ikke så store krav til uniformen som sådan.

Det var likevel ikke uvanlig å gjøre noen tilpasninger på uniformen for at den skulle passe bedre og fungere bedre i arbeidshverdagen. Vi observerte at noen av de kvinnelige informantene hadde innsydd uniformer. Noen av dem gjorde dette med uniformen, for å få plaggene til å passe bedre på kroppen. Det var imidlertid ikke snakk om store tilpasninger, men diskrete innsyinger og justeringer for å få bedre passform og funksjonalitet uten at det syntes i særlig grad. Dette utførte de gjerne på båten eller de tok med seg klærne hjem og sydde de om der. En av informantene innrømmet at hun hadde tenkt å gjøre det samme, men at hun ikke visste om dette var lov:

*Nei, æ har tenkt å gjøre det, men æ har ikkje gjort det. Æ har tenkt å sy inn US-jakka, sånn at den passe litt bedre. [-] Det vet æ ikke om man har lov te å gjøre, men det e jo fullt mulig å snike sæ te det iallfall. Men æ har ikke tatt den med mæ hjem enda. Æ gidder ikke sitte og sy for hand, for å si det sånn. Så æ må ha den hjem for å få gjort det.*²³

På denne måten kunne uniformene til kvinnene skille seg litt fra mennenes i snittet, men det ble helt marginalt. I stor grad forble besetningens bekledning kjønnsnøytralt

²⁰ Ibid.

²¹ Informant B, 2010 (transkripsjon s. 12)

²² Ibid.

²³ Ibid. (s. 21)

og til dels dårlig tilpasset, spesielt til kvinnenes kropp. Samtidig var det generelt et problem med å få klær som passet, fordi det var få størrelser å velge mellom.

Undertøyet

Flere av kvinnene uttrykte ønsker om annerledes underbekledning (sokker og underklær). Sjøforsvarets eksisterende underbekledning består enten av ullfrotte eller bomull, og flere ønsket seg noe som ikke var så varmt og tykt som ullfrotteen. Samtidig syntes de at bomull ble for kaldt. Det er behov for underbekledning av ull, men som var tynnere og lettere enn ullfrotteen. Når det gjaldt det innerste undertøyet ble det klaget på den tekstilenes dårlige kvalitet som gjorde at passformen var «løs». Mange følte også at standardstørrelsen passet dårlig. Konsekvensen var at Sjøforsvarets undertøy, BH og boxer nesten ikke ble brukt. De kvinnelige informantene hadde lite, eller ingen erfaring med dette undertøyet. En av dem uttalte:

*Men det er jo nesten ingen som bruker de da.*²⁴

Det gjaldt både kvinnene og mennene, ut fra hva hun visste. Hadde undertøyet hatt bedre kvalitet, mente informantene at de sannsynligvis hadde brukt det mer. Ting de sier kan også tyde på at de *ønsker* å bruke eget undertøy selv om de får tilbud om nytt gjennom forsvaret.

Sko, hansker og hodeplagg

Informantene klaget mye på verneskoene. Det var gjennomgående for stort sett alt både overordnet og underordnet personell. I følge dem er skoene «forferdelig» kalde når de ble brukt ute og klamme og tette ved bruk inne. Noen av informantene mente imidlertid at de fungerte godt, fordi de var vanntette. Dekkspersonellet har både høye og lave vernesko, og de må bytte mellom disse når det jobber lenge ute. Informantene fortalte at spesielt vernetuppene blir «ekstremt» kalde, og at når kulda først har satt seg i stålet er det umulig å varme det opp igjen uten å sette dem fra seg inne. Problemet innendørs var at de tette skoene forårsaker vond lukt og skaper problemer med fotsopp. Misnøyen med skoene hadde blitt rapportert en rekke ganger uten at det hadde medført noen endringer.

Svært få av besetningen brukte hansker. De har arbeidshansker, men de er ikke spesielt varme, slik at mange frøs på hendene selv om de brukte hansker. Informantene mente at hanskene de får utdelt er for «klumpete» til å ha på når de driver med finmotoriske arbeidsoppgaver. De hadde rett og slett ikke nok følelse i fingrene ved bruk av hanskene. På minesveiperen hadde spesielt matrosene problemer med at de frøs på hendene fordi de ikke brukte hansker, siden de står mye i ro ute. En løsning som ble brukt av noen var å klippe hull til tommelen nede på ermene på en av genserne, slik at de kan trekkes over håndleddet og varme hendene. En av de mannlige informantene hadde gjort dette, og etterpå sydd slik at stoffet ikke raknet.

Erfaringene med hodeplagget «BF» er at det er stort, klumpete og ofte altfor varmt. Isteden brukte informantene den såkalte «Bjartepakka». Flere etterspør enklere luer.

²⁴ Informant C, 2010 (transkripsjon s. 12)

Overlevelsesdrakten

Overlevelsesdrakten er svært viktig for personellet sikkerhet og mulighet for overlevelse i en krisesituasjon. Den finnes bare i én størrelse (one size). Under feltarbeidet på minerydderen fikk de to tilstedeværende kvinnelige forskerne fra prosjektet demonstrert en påkledning med overlevelsesdrakten. Det viste seg at den passer godt til litt høye menn, sammenliknet med lavere menn og kvinner generelt. Forskeren fikk prøve overlevelsesdrakten og opplevde nærmest å «drukne» i den. Den ene informanten hadde problemer med at hodet hennes var for lite, slik at det var vanskelig å få drakten tett inntil og få den til å holde seg på plass rundt hodet. Dermed vil overlevelsesdrakten kunne bli fylt med vann hvis man må gå fra borde. Et annet problem er at hvis en person får på seg en stor drakt, blir det vanskelig for eksempel å kunne klatre i en stige. Det var et tilfelle hvor benene til en i besetningen bare var halve lengden av draktens ben. En av de kvinnelige informantene fortalte at hun på grunn av dette brukte mye krefter på å holde seg fast og dra seg opp etter armene når hun hadde på seg overlevelsesdrakten.

Konklusjon

Generelt var det behov for større utvalg når det gjaldt størrelser av uniformsklærne. Det ble etterlyst større variasjoner i bredder og lengder, for at personellet skulle kunne få klær som passet bedre. Dessuten virker det som tekstilene ikke har god nok kvalitet til de påkjenninger klærne blir utsatt for. Kvinnene har egne behov når det gjelder klærne, i forhold til hvordan de passer og fungerer for dem, men ikke alle ønsket en egen kvinnemodell som skiller seg fra mennenes. Noen av dem ønsket at bekledningen skal være lik og uniform for alt personell, slik at de som kvinner ikke skiller seg ut. Noen av kvinnene gjorde noen justeringer på klærne ved å sy om litt på snittet, for å få dem til å passe litt bedre. Det var også tilfeller av annen tilpasning av bekledning, for eksempel genseren som ble klippet opp og sydd nederst på ermene.

Det virket som det ble delt ut mye tøy, spesielt undertøy, som ikke ble brukt. Den dårlige passformen og kvaliteten gjorde at nesten ingen brukte undertøyet som tilhørte uniformen. Ingen av informantene etterspurte et forbedret undertøy, siden de foretrakk å bruke sitt private. Derimot ble det etterspurt et alternativ ullfrotte i høy hals, eller en Bøff som muligens kunne erstattet denne. Det var også et sterkt ønske om sko som både kunne holde varmen og som ikke var så tette at de ble klamme når de ble brukt innendørs. Et annet presserende behov virket å være overlevelsesdrakter i flere størrelser.

Det er også behov for uniformsklær og -utstyr som kan holde personellet tørre og varme. Det gjelder i særdeleshet sko, men også luer, hansker og votter. Informantene ønsket generelt sett et annet uniformsutstyr enn det de hadde tilgang på. Men klær blir ikke bedre enn den måten de brukes, og det som kan kalles skjevbruk av uniformsklærne virker å være utbredt. Det dreier seg om hva som velges av klær til ulike situasjoner, og at visse typer klær og kombinasjoner av klær brukes for lite eller for mye. Det virker som mange av informantene ikke alltid bruker uniformsklærne etter den hensikten produsenten har hatt. For eksempel brukes buksen som er en del av arbeidsuniformen istedenfor den som tilhører tjenesteantrekket, og regntøyet brukes lite. Besetningen kler seg ikke alltid lag på lag, som kan være nødvendig for å holde varmen, og med regntøy, for å holde seg tørre. Når det gjelder slitasje og vaskeekthet,

så vil dette bli et større problem hvis noen plagg brukes stort sett hele tiden, istedenfor at det byttes mellom flere ulike påkledninger. Ut fra dette blir informasjon om korrekt uniformsbruk og -sammensetning viktig for at besetningen skal kunne ha en funksjonell, behagelig og mer varig arbeidsbekledning om bord. Problemet for bærerne blir da de mange klesskifter som må gjøres, som de mener er upraktisk og dermed ikke foretar.

Utdeling, utskifting og utseende til bekledningen

Personellet får utdelt uniformsbekledningen når det begynner i tjenesten. Tidligere fikk hver enkelt utdelt to sett både av tjenesteantrekket og arbeidsuniformen. Overtrekk jakke og bukse (piet) er avdelingsutstyr og finnes om bord på fartøyene til benyttelse. Uniformsreglementet sier at personellet til enhver tid skal ha komplett uniformsutstyr, og at utstyr som blir ødelagt eller går tapt skal kompletteres umiddelbart.²⁵ Nytt utstyr fås ved henvendelse til bekledningsdepotet. Fartøyene har også et mindre uniforms lager om bord som reserve hvis utstyr blir ødelagt på oppdrag. Det er ikke tillatt å bruke privat tøy. Uniformsreglementet setter også krav til vedlikehold, stell og oppbevaring av uniformene og utskifting av slitte plagg og effekter, for at de skal se «proper» ut og slik at klærnes fasong beholdes og varigheten forlenges.²⁶

Til tross for reglementets krav til uniformenes utseende, kan det være stor forskjell i forhold til synlig slitasje. En del av personellens uniformer bærer preg både av ulik og lengre tids bruk. Det er mulig å se slitasjeforskjeller på uniformene til de som jobber for eksempel på dekke eller som maskinist, i forhold til de som har en kontorjobb. Men i følge han så er det lett å se ut fra slitasjen på uniformene. De som sitter på kontor ser alltid ut til å ha nye uniformer, mens de som jobber på fartøy, og spesielt de som jobber på dekk eller som maskinist, har uniformer som er blassere og mer slitt. Tilsvarende observerte forskeren fra SIFO. Da hun sammenliknet den ubrukte uniformen som hun bar på feltarbeidet med dem som de kvinnelige informantene hadde, så var de vesentlig blassere, slitte over det hele og noe frynsete nederst på kantene og på ermene. Noen av informantene påpekte slitasjen som oppsto på grunn av visse arbeidssituasjoner ute og i maskinen. Erfaringen var at spesielt bukseknærne var et slitasjepunkt. På fartøydekket er det blant annet en ru overflate som kan rive opp tøyet i visse operasjoner hvor det var nødvendig å bevege seg fram og tilbake på knærne, for eksempel i forbindelse med havari, behandling av skadde, montering av dykkerflasker osv.

Praksis for utskifting, uttak og stell av klær

Informantene var usikre på hvilke retningslinjer som gjelder for utskifting av uniformsutstyr, hva de kunne få av klær, hvor mye og hvor ofte. De visste heller ikke hva retningslinjene sa om når klær var for slitte eller ikke så ordentlige ut. De fleste av informantene mente at de maks kunne få skiftet ut uniformene to ganger i året, og klaget over at de som sliter ut klærne oftere ikke fikk skiftet dem ut. Det ble også fortalt om en episode hvor en hadde gått for å bytte noen klær, men som hadde fått beskjed om at de ikke var nok slitt til å få nye selv om fargen nærmet seg grå. Flere av

²⁵ Uniformsreglementet for Sjøforsvaret SAP-7(F), s. 19

²⁶ Ibid.

informantene bemerket at arbeidsantrekket raskt ble blassere, spesielt når det ble utsatt for hard bruk på dekk, sjøsprøyt og under vask. Men de tok i varierende grad initiativ til å skaffe seg ny.

Flere av de kvinnelige informantene sa at de tok imot de uniformsklærne de fikk og var fornøyde med dem. De stilte sjelden krav til noe mer. En informant ønsket ikke å ta mer enn det hun fikk, fordi hun fikk det samme som alle andre om bord.²⁷ Hun understreket at hun ikke trodde at det var fordi hun var kvinne at hun var «forsiktig» og ikke klaget eller stilte krav. Hun mente dette var gjengs:

*E tror det e mer fordi at det e et utrolig tungrodd system. Det e du klar over. For så lenge du faktisk har det alle andre har fått rundt deg, så føler du at du sikkert ikkje klarer å få ut mer.*²⁸

Hennes uttalelse tyder på at det er vel så mye praksisen for utskifting som er problemet, mer enn personellet selv, i forhold til om uniformene ble holdt fine og hele. Men dette handler om mer enn bare en oppfatning om at man skulle være fornøyd om man hadde det samme utstyret som andre. Noen visste heller ikke hva de kunne få utdelt. Et par av kvinnene visste for eksempel ikke hva de kunne få av kvinneundertøy, slik som sports-BH og ull-BH. Andre var usikre på om de kunne få det, eller de valgte ikke å hente det ut. En av informantene uttalte:

*Det har eg ikkje fått. Det vet eg har kommet de siste årene, og eg e litt usikker på om eg kan gå og ta de ut, for e vet e har en kvote som e kan ta ut. Men e liker å bruke mine egne truser og BH'er.*²⁹

I likhet med hva denne informanten uttalte, var det ikke uvanlig blant det kvinnelige personellet å bruke privat undertøy, fordi de foretrakk dette. Et annet eksempel er hun som fortalte at hun hadde tatt imot undertøy da hun begynte i førstegangstjeneste, men at hun ikke hadde tatt det ut senere. Annet privat tøy ble stort sett brukt bare når de ligger til kai og jobber delvis på fartøyet og delvis på land. Da kunne også synlig privat tøy bli brukt, først og fremst ullgensere som de har under uniformen, fordi ullfrotteen oppleves som for tykk og varm. Imidlertid var så godt som alt treningstøy som ble brukt privat. I noen tilfeller ble det også brukt privat superundertøy.

Noe av forklaringen på at informantene ikke skiftet ut uniformsklær eller tok ut tøy, for eksempel undertøy, kan være mangel på informasjon. Det er tydelig at ikke alle visste hva de kunne få av tøy, og det var generelt mangel på klar informasjon om når uniformsutstyr er såpass slitt at det må byttes ut. Om bord var den eneste synlige informasjonen et oppslag på tavla om uniformsreglementet når det gjaldt plassering av rangmerkene og bruk av verneutstyr. Det hersket også tvil blant informantene hvor de skulle henvende seg hvis det var et eller annet med klærne, både hvis det var noe som trengtes å bli skiftet ut, eller om det dreide seg bare om å få en prat om noe som gjaldt bruken av uniformen.

Når det gjelder all vask og vedlikehold av uniformsklærne, så må personellet ta ansvar for dette selv. De menige og matrosene vasker tøyet om bord, mens offiserene

²⁷ Informant A, 2010 (transkripsjon s. 9)

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.(s.7)

frakter det til sin privatbolig og vasker og vedlikeholder det der. Depotene tar også imot brukt tøy til vask.

Konklusjon

Bytte- og depottjenesten setter visse begrensninger på utdeling av tøy. Selv om uniformsklær er slitt, medfører det ikke nødvendigvis at det kan byttes. Likevel virker det som at noen grupper har behov for oftere å skifte ut tøy enn hva som både er praksis og muligheter for. Spesielt for de som jobber på dekk var to sett av uniformen lite. Det er behov for mer beskyttende og vanntette klær. Det virker også som tilbudet om godt tilpasset tøy til kvinner er begrenset. Både kvinnenens og mennenes undertøy har dårlig kvalitet og passform. Men en del av problemet kan være dårlig informasjon til personellet når det gjelder rutiner for utskifting av tøy og hvilket tilbud og utvalg bytte- og depottjenesten faktisk kan gi.

Reglene sier at det ikke er tillatt å bære privat tøy. Men det synes som det i praksis går et skille mellom hva som er synlig og ikke synlig. Mange av personellet bruker en kombinasjon av uniform og privat tøy, først og fremst undertøy, men også ullfrotteen har begrensninger for å tilfredsstillende for den utendørs bruken som mange har. Det er behov for bedre kvalitet på uniformen, at den er vannavstøende og mer vaskeekte. Et spørsmål som bør reises er om vaner og eventuelle uvaner med vask og vedlikehold av klær har påvirkning på holdbarheten til uniformsklærne. Videre kan det ses nærmere på hvordan opplæring i bruk av uniformene fungerer.

Del 4

Testing av nye uniformsmodeller

Uttesting av den nyutviklede fartøysbekledningen fra Helly Hansen Work Wear (HH WW) ble en positiv opplevelse for det personellet som deltok i prøvingen. De mente at den nye uniformen representerte store forbedringer sammenliknet med den overtrekksbekledningen de hadde brukt. Forut for at informantene fikk prøve den nye uniform var de spurt om hvilke ønsker de hadde for uniformsbekledning. Et generelt ønske var at den måtte være vann- og vindtett. De ønsket seg det de kalte «skikkelige seilklær» som tar av for vinden, regnet og saltvannet de blir utsatt for. Spesielt ble dette framholdt av de som arbeidet på dekk, som også ønsket hette på jakken for bedre beskyttelse. Noen ønsket seg en bukse med seler og med glidelås som går fra nederst på buksen og helt opp, slik at det blir enkelt og raskt å ta den på seg med sko og klær på. Disse ønskene ble ivaretatt i den nye uniformsmodellen sammen med en rekke andre forbedringer. Ting ved testmodellen som ikke fungerte, eller som kunne forbedres, ble endret underveis. Personellet som hadde uniformsmodellen til utprøving bidro med sine tilbakemeldinger til at HH WW kunne utvikle ytterligere forbedringer, slik at den endelige utgaven av ny uniformsmodell til slutt forelå som et innovativt og velfungerende utendørsbekledning tilpasset de forhold den skulle brukes under og de ønsker og behov personellet hadde.

Den nye uniformsmodellen/ Fartøysbekledning

Testmodellen var en type skallbekledning for utendørs bruk med jakke og bukse i flammehemmende og vanntett, men pustende, trelags membran. Den var til erstatning for det gamle overtrekksantrekket til tjenesteanstøtten. Den nye modellen var ikke foret slik som de gamle overtrekksklærne, og liknet mye på annet avansert friluftstøy. Jakken var basert på erfaringer fra utvikling av seilbekledning og var konstruert for å beskytte godt mot vann og vind. Blant annet var den konstruert med ekstra høy krage og forlenget rygg. Kragen var foret med fleece for ekstra komfort og det var vanntette glidelåser under ermene med mulighet for ventilasjon ved behov. Foran hadde jakken en to-veis glidelås og to store lommer på brystet med vanntett glidelås. Ermelomme hadde vanntett glidelås, reflekser og solide borrelås justeringer. Buksen hadde glide-lås med kile foran, høy skjæring, elastiske seler, to store lommer for diverse utstyr på lårene og vanntette glidelåser i beina. Dressene ble produsert i størrelsene x-liten, liten, middels og stor (de kommer etter hvert også som x-stor og xx-stor).

Tilbakemelding på testmodellen

Det var stor interesse for den nye uniformsmodellen da den ble utdelt første gangen, både blant besetningen på minesveiperen som skulle prøve uniformen og fra annet personell fra andre fartøyer i Sjøforsvaret som kom for å se. Flere informanter uttalte at det ble «kjempeglade» for å få de nye klærne, og spesielt den nye jakka som var en stor forbedring i forhold til den gamle.³⁰ En informant uttrykte at den var «skikkelig bra» og fortsatte:

(...) den er sykt digg. (...). Den isolerer kjempegodt. (...) brystlomma er veldig bra. Den er stor og romslig da og lett tilgjengelig. Bra glidelåser, bra glidelåshemper.³¹

Men han hadde også noen innvendinger, som at kragen var stor og kom i veien når han bar hjelm, og at det gjerne kunne vært innsydd noen varmelommer. Men alt i alt var han kjempefornøyd. En annen som uttalte seg om den uniformsbekledningen var litt mer avmålt, men også han tydelig positiv:

Så jeg har egentlig vært mye mer fornøyd med den nye jakka, fordi den er tynn og vindtett og så å si helt regntett. Og mye lettere å ha på seg da. (...) Jeg har brukt buksa som erstatning for den jeg har (...) du blir ikke bløt når du setter deg på dekk for eksempel. (...) Så det som er genialt, er jo at lommene er på lårene.³²

Mer entusiastisk er en av kvinnene som utbrøt at hun ble «superglad» når hun fikk den nye uniformsmodellen.³³ Hun forteller at det på andre fartøyer ble uttrykt ønske om tilsvarende klær:

Åh, hvorfor har (...) en sånn en, hvorfor har vi ikke fått sånn tidligere?

Mange fra de andre fartøyene lurte på hva de måtte gjøre for selv å kunne få tilsvarende bekledning. Det var imidlertid bare et fåtall også på den aktuelle minesveiperen som fikk utdelt testmodellen. Det ble funnet fram til personer som skulle gjennomføre testingen i samarbeid med to av dekksmatrosene som kjenner til de ulike arbeidsområdene om bord og hvem som jobbet hvor. Målet var å få prøvd ut uniformsmodellen på personer som jobber mest ute på dekk der forholdene er tøffest og slitasjen størst, og blant både den kvinnelige og mannlige delen av besetningen. Men siden det først og fremst var menn som jobbet på dekk og kvinner innendørs under den perioden som forskeren fra SIFO var om bord, var det derfor flere av mennene som fikk prøvd uniformsmodellen best, over lengst tid og under flest typer værforhold. Erfaringene og tilbakemeldingene fra det første feltarbeidet med den første utgaven av testmodellen kommer derfor i hovedsak fra den mannlige delen av besetningen. Intervjuene som ble foretatt var utelukkende med de kvinnene som prøvde den nye uniformen.

De mange positive tilbakemeldingene på den nye uniformsmodellen dreide seg om at den både så bedre ut og opplevdes bedre å ha på seg. Den var rett og slett mer komfortabel og praktisk. Selv uten de senere forbedringene, var informantene som prøvde

³⁰ Informant F, 2011 (transkripsjon s. 5)

³¹ Informant H, 2011 (transkripsjon s. 11-12)

³² Informant E, 2011 (transkripsjon s. 6-7)

³³ Informant G, 2011 (transkripsjon s. 16)

ut testmodellen mer fornøyd med denne enn den gamle overtrekksjakka til arbeidsantrekket, som mange likte til dels svært dårlig. De fortalte at den nye uniformsmodellen var veldig varm og god når det blåste. Dessuten var den vannavstøtende, mens den gamle jakka fort ble våt. Men når det ble for kaldt for bare skalljakke, så byttet informantene til den gamle jakka. Informantene var veldig spente på hvordan den nye uniformen holder seg gjennom lengre tids bruk og hvordan den tålte slitasje, særlig i forhold til søl av oljeprodukter, saltvann og belastningen den utsettes for på et sveipedeck. Informantene fra den første testperioden mente imidlertid at utvalget av størrelser kunne ha vært bedre. De mente at klærnes passform heller ikke var perfekt. Det ble også tidlig påpekt at som skallbekledning for utendørsbruk stilles det nye krav til underbekledning. Det ble derfor foreslått å supplere med en underbekledning som bygger luft under, slik at det ikke blir for klamt, som for eksempel en type fleece. Det var også en bekymring for om det var for mange reflekser på klærne, og om reflekser i det hele tatt skulle være der, da det under noen operasjoner på oppdrag er nødvendig at besetningen ikke skal kunne oppdages.

Jakken

Informantene var veldig fornøyde med jakken, særlig var de fornøyde med at den ikke var foret. De kunne isteden variere hva de hadde under. Jakken er imidlertid foret i halsen, det var de også fornøyd med, fordi det er lett å bli kald akkurat på denne delen av kroppen. Det ble også opplevd som bra at jakken både har glidelås og borrelås. De kunne raskt ta på seg jakken med bare borrelås når de har dårlig tid, og benytte både glidelås og borrelås når de har bedre tid, eller behov for at det skal være ekstra tett. Jakken kunne bli litt klam. Informantene mente også at jakken er litt for smal over brystet, og at ermene er for lange. Ermene kunne imidlertid reguleres ved å stramme den nederste reguleringen. Både kvinnene og mennene hadde fra før en vane med å varme hendene på innsiden av redningsvesten og i sidelommen på jakken. De stakk også hendene i lommene for å ha et sted å gjøre av hendene når de står lenge opp og ned. Informantene diskuterte seg i mellom hvorvidt det bør være en lomme til å stikke hendene inn i foran på brystet på jakken, slik som de er vant til. Noen mente at det bør være liknende lommer, mens andre syntes ikke det var nødvendig, til tross for at nesten alle stakk hendene i lommene på den gamle jakken eller redningsvesten.

Kragen og hetten

Det var gode tilbakemeldinger på kragen og stormhetten. De opplevde den store kragen som veldig deilig og varm, og at den fungerer godt også som ørevarmer. De ble diskutert om kragen var for stor. Som sitert ovenfor var det en som mente at den kom i veien når de brukte hjelm på dekk, men flere av informantene hadde ikke forstått at den kunne brettes ned for å regulere hvor mye beskyttelse som trengtes i nakken, i halsen og rundt ørene, eller for at den ikke skulle komme i veien. Da de forsto dette, mente de at den fungerte bra. Ifølge informantene henger borrelåsen til kragens munnparti seg opp i ermet når den løsnes, noe som var irriterende. Stormhetten går over hjelmen, som informantene også mener er bra. Det negative med hette er at den blåser av, på grunn av at strammekanismen ikke fungerer. Den klarer ikke å holde fast snoren i ønsket posisjon, men glir tilbake.

Buksen

Buksen i den nye bekledningen passet dårligere enn jakken. Ifølge informantene er den for trang og smal over hofter og rumpe, selv for flere av mennene, som også syntes den er for kort i livet og derfor blir seende rar ut i skrittet. Den er også litt for trang nederst hvis de raskt skal kunne kle seg med skoen på. Det har vært usikkert om buksen er ment for bruk med arbeidsuniformen under. De fleste hadde buksen som hørte til arbeidsuniformen under gjennom testingen, siden det var naturlig å ta testuniformen av innendørs. Flere informanter syntes buksen følte som en skibukse og gnisset mellom bena når de gikk, og at den følte litt klam når den ble brukt lenge, spesielt hvis den ikke ble tatt av inne. Mennene kommenterte at de savnet lufting på siden av buksen. Noen savnet en glidelås som gikk lenger opp på benene, eller som gikk helt opp i livet, slik at det kunne bli lettere å ta buksen av og på. Den glidelåsen som fantes, var veldig treig, noe som også i noen grad gjaldt jakken. Problemet var størst i livet på buksen, der det også var et problem med at det ekstra stoffet satte seg fast i glidelåsen. Dette var erfaringer som både informantene og forskeren fra SIFO gjorde seg, og som medførte at det ble vanskelig å få buksen på raskt. Informantene syntes lommene på låret er riktig plassert, fordi de da ikke henger seg opp i noe. Men erfaringene var at de var for smale og ga for liten plass til oppbevaring av ting som informantene pleide å ha med seg. Til sammenlikning var lommene i arbeidsuniformen store og romslige. Ting som informantene hadde i lommene i buksen de hadde under den nye skallbekledningen følte som klumper. Det gjaldt visstnok spesielt flash gear'et de hadde i buksen under. Noen av informantene var bekymret for at den nye buksen ville bli slitt på knærne.

Tekstilet

Det stilles store krav til tekstilet. Den nye fartøysbekledningens tekstil er av flammehemmende membran som også er vanntett og vindtett. Det er et avansert teknisk materiale, som ikke har vært utviklet og tilgjengelig før i 2010.

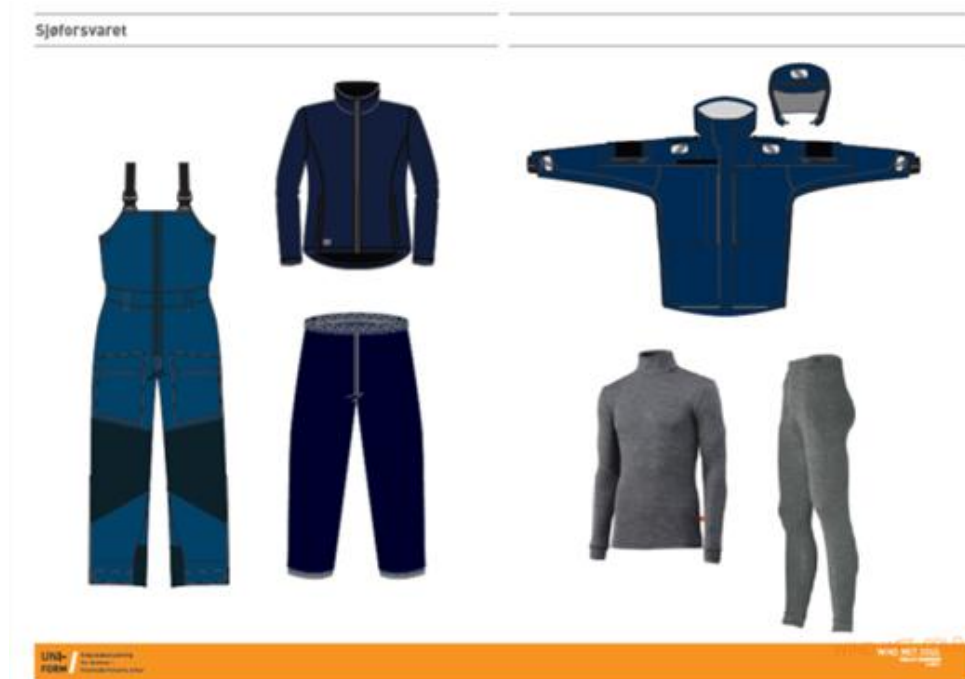
Konklusjon

Informantene var fornøyd med den nye uniformsmodellen fra HH WW sammenliknet med de gamle overtrekksklærne. Men den trengte underbekledning som varmer godt når det er kaldt. Det var behov for noen justeringer på jakken, blant annet snittet og armlengden. Kanskje var snittet også på denne uniformsmodellen bedre tilpasset menn enn kvinners kroppsform. Større utvalg av størrelser var ikke nok for at de kvinnelige informantene fikk klær som passet ordentlig. På jakken var det også behov for en bedre løsning for feste av munnstykket på kragen. Kanskje burde borrelåsen ha vært flyttet ned på selve ermet, eventuelt fjernet helt. Informantene var også generelt fornøyd med den nye buksen, selv om de hadde flere innvendinger mot den. Det var et større problem med at den ble klam, enn jakken. Det var derfor behov for å ha mulighet for lufting til benene. Siden buksen også var trang når den ble tatt av og på med sko, kan det være en løsning å ha toveis glidelås som går hele veien opp fra nederst på benene til livet. Dette kan også løse problemet med lommer, da det gir tilgang til lommene i buksen under. Det burde gjøres tilpasninger i passformen i buksen, slik at det ting i lommene ikke føles som klumper. Det bør også vurderes å forsterke utsatte partier, som knærne på buksen. En mulighet er å kunne feste beskyttelsesputer med

borrelås på knærne. Noe burde også vært gjort for å redusere gnissingen mellom benene. Det bør videre vurderes om det skal være reflekser på klærne i det hele tatt, eller hvis det skal være det, om de skal kunne tas av eller snus, ved at de var produsert med borrelås på en eller begge sider.

Testing av forbedret uniformsmodell

Etter første periode med prøving av den nye uniformsmodellen foretok HH WW endringer basert på de tilbakemeldingene som kom og de erfaringene og observasjonene som forskeren fra SIFO gjorde. Deretter ble en forbedret utgave av den nye uniformen testet i ytterligere tre måneder av annet personell på en av Sjøforsvarets mine-ryddere. Tilbakemeldingene på den forbedrete uniformsmodellen var svært gode, og informantene mente den innebar en total forandring i forhold til de gamle overtrekksklærne til arbeidseantrekket.

Den nye uniformsmodellen fra Helly Hansen Work Wear med ytterbekledning, polyesterfleece og undertøy. Figur HH WW 2011

Forbedret uniformsmodell

Uniformen ble etter den første perioden med utprøving forbedret ved at passformen på jakken og buksen ble justert, lommene ble utvidet og det ble lagt til en ekstra ermelomme på jakken. Videre ble strammefunksjonen (cordlock) på hetten endret til en mer solid løsning, plasseringen av distinksjonsklaffer ble justert og det ble lagt til midjustering i jakken. I buksen ble frontglidelåsen endret til en vannavvisende type og kilden ble fjernet. Det ble også endret til justerbar elastikk i midjen og forsterkninger på knær og nederkant. I tillegg ble det sydd opp og levert en zip-in fleeejakke og -bukse (polyester) som underbekledning. Det ble også utdelt nytt undertøy av Helly Hansen. Med denne underbekledningen av fleece var den nye uniformen i stand til å tåle mye vått og kaldt vær. Besetningsmedlemmene som

prøvde uniformen under den første testperioden byttet til den gamle overtrekksjakken når det ble kaldt. Det var derfor nødvendig å dele ut et varmt mellomlagstøy.

Praksis for bruk av den nye uniformen

Den nye jakken ble brukt mer enn buksen. Jakken ble brukt i kombinasjon med både den nye buksen og buksen som hørte til arbeidsuniformen. For informantene var det mye enklere bare å ta på seg skalljakken, enn også å skulle ta på skallbuksen utenpå den buksen de allerede hadde på seg før de gikk ut. Skallbuksen ble hovedsakelig brukt når det var veldig kaldt. Den nye buksen ble også brukt som overtrekksbukse med ullfrotteen under. De som skulle i arbeid på dekk og var i aktivitet slik at de lettere holdt varmen, var oftere tilbøyelig til å droppe skallbuksen, enn de som skulle holde vakt eller oppsyn. På oppstilling var det vanlig å ta på seg skallbuksen for at de ikke skulle fryse. De gjorde de også hvis de visste at de skulle arbeide lenge på dekk, eller arbeide på knærne. Men som regel var det buksen til arbeidsuniformen som ble brukt som ytterbekledning. Den nye skallbuksen og arbeidsuniformsbuksen ble aldri brukt samtidig. Hvis den nye buksen skulle brukes, betydde det at de måtte inn og skifte, noe de som oftest ikke gadd. En av informantene fortalte at det er lettere å gå i den gamle buksen og bli bløt.³⁴ Han mente at man tørket fort igjen og gikk i den til den var tørr. En annen årsak til at den nye skallbuksen ble brukt sjeldnere enn jakken, var at besetningen heller ikke hadde brukt den gamle overtrekksbuksen i særlig grad, og at de derfor ikke var vant til å ta på seg en egen bukse som ytterbekledning, men slang bare på seg ytterjakken når de skulle ut. Skalljakken ble mye brukt åpen i halsen, slik som den gamle overtrekksjakken til tjenesteantrekket. Da dette ofte ble kaldt, var det mange som brukte flash gear som hals.

Fleecen ble brukt i varierende grad ut fra aktivitet og værforhold. Fleece-jakken ble brukt mye under skallbekledningen, men fleece-buksen i mindre grad og kun ved mye kulde og rolig aktivitet. Derimot ble fleece-buksen en del benyttet under arbeidsuniformen som erstatning for ullfrotteen. Fleece-jakken fikk også et annet bruksområde enn hva som var tiltenkt, nemlig innendørs, om kveldene når det var litt kjølig. Til tross for at det ikke er «proper» bekledning, ble den brukt inne utenpå uniformen eller undertøyet. Dette ble gjort når de var ute på øvelse/tokt. Fleece-buksen derimot ble ikke brukt på denne måten. Den nye uniformsbekledningen ga variasjonsmuligheter som besetningen ikke har hatt tidligere. Dette gjelder både i forhold til å variere etter aktivitetsnivå, vær, vind og temperatur, som ble gjort ved å justere åpenhet og lukket-het (i halsen for eksempel), tilføring eller borttaging av plagg (med og uten fleece, eller med og uten bukse), oppbretting og nedbretting av stormkrage og hette. Dette ble satt stor pris på av personene som prøvde klærne.

Tilbakemeldinger fra informantene

Informantene var samstemte i at den nye uniformsmodellen var en total forbedring av den bekledningen de hadde. I følge dem var den viktigste egenskapen til den nye uniformen at den var vann- og vindtett. Men det var mange andre ting som også ble høyt verdsatt, slik som den store kragen som varmet godt og ikke minst underbekledningen i fleece. For kvinnene var det en forbedring også i forhold til passform på grunn

³⁴ Informant E, 2011 (transkripsjon s. 7)

strammemuligheten. En av de kvinnelige informantene som fikk prøvd den nye uniformen mente den både var bedre å ha på seg og at hun var finere i den:

Ja, jeg tror jeg føler meg litt bedre i den (ler litt). Jeg tror det. (...) Ja, jeg synes det var deilig stoff i den. Det var det. Det var mye mykere og mye mer behagelig da å gå med. Og så likte jeg godt at det var innsving i den, eller at det var mulighet for det. Det er jo bra. (...) Ja, buksa passa jo veldig bra den og.³⁵

Jakken

Til tross for at personene som deltok i undersøkelsen var svært fornøyde med den nye uniformsbeholdningen og de mulighetene den ga, var det likevel en del forslag til potensielle forbedringer. Kragen var det noen problemer med. For det første var kragen i veien for hjelmen og kunne skape vanskeligheter ved bruk av annet hodeplagg. Ved en anledning hadde bereten blåst av etter å ha blitt dratt av hodet med kragen. Dette var som nevnt også et problem når det ble brukt hjelm, som er problematisk for en sveiper. For det tredje førte kragen til at hørselen blir svekket, og det er avgjørende for en sveiper å høre hva de andre sier. Siden sveipen i utgangspunktet lager mye lyd, er det utfordrende nok å høre selv uten kragen. Og for det fjerde ble det trangt i halsen ved bruk av redningsvest. Men så å si alle informantene var likevel så fornøyd med kragen at de ville ha den på tross av disse ulempene. Borrelåsen og klaffen foran haken ble ikke brukt av noen og var bare i veien, dersom den ikke ble «stuet bort» på den ene siden. Det var også en som mente at borrelåsen ikke satt godt nok når klaffen var festet. Generelt hang borrelåsene seg bort i alt mulig hele tiden. Tilbakemeldingene på glidelåsen var at den var god og vanntett, men forskerens egen erfaring på dette feltarbeidet og fra et annet feltarbeid i Nordsjøen viste at glidelåsene på lommene ikke var helt tette.

Buksen

Den nye buksen brukte de sjelden, men hadde samtidig mye positivt å si om den. Blant annet likte de fleste selen og at buksen går høyt oppover brystet og ryggen, fordi det da ikke blir kaldt og at ryggen ikke blir bar når de bøyer eller strekker seg. Dette er et problem med den gamle uniformen. Den kvinnelige båtsmannen syntes imidlertid at buksen var for høy i livet og at beltehempene er plassert for høyt oppe. Konsekvensene av dette var at verktøyet som er festet i beltet forsvinner opp under jakken og blir vanskelig å få tak i når hun jobber. Informantene fortalte at de opplevde at den nye skallbuksen med fleece under begrenset bevegelse og at de ble veldig varme. Hun etterlyser også klips på selene, slik at de kan tas vekk når de kommer inn. Det var delte meninger om lommene foran på buksen. Noen syntes det er bra at lommene er plassert foran på lårene, fordi det gjør det lettere å komme til verktøy o. a. når de sitter på kne og jobber, mens andre syntes det var problematisk og vanskelig å hente opp ting fra disse lommene. En annen syntes det ble for trangt med lommer på lårene og det å ha noe i dem når de sitter på kne. En tredje informant forklarte at han fikk lommene over knærne og at de derfor var i veien for ham.

³⁵ Informant D, 2011 (transkripsjon s. 9)

Fleecen og undertøyet

Noen informanter forklarte at de savner varmelommer i fleecen, fordi uansett om de bruker hansker, så blir de kalde på hendene, og fra den gamle bekledningen var de vant til å ha en slik mulighet for å varme hendene i tøyet. Dette var nødvendig innimellom jobbene, dessuten må de ta av seg hanskene noen ganger når de skrur, eller gjør andre finmotoriske ting. Når de først var blitt kalde hjelper det ikke med hansker for å få igjen varmen. Få hadde brukt undertøyet de hadde fått utdelt. Noen hadde bare brukt fleece-buksa, men for de som jobbet mye fysisk var også den for varm, men den kvinnelige båtsmannen fortalte at fleece-buksen for henne var helt topp.³⁶ Informantene var veldig fornøyd med sokkene de hadde fått utdelt og testet syntes det var dumt at de bare hadde fått ett par.

Slitasje

Informantene har ikke merket noen spesiell slitasje på klærne, men forskeren registrerte at de begynte å få noen skjolder etter saltvann og snø.

Den nye uniformsbekledningen ble prøvd ut i tre måneder. Resultatet var at personalet ble så fornøyd med den at de nødig ville levere fra seg klærne igjen. Med den nye garderoben av uniformsklær gruet ikke lenger besetningen på minesveiperen seg til å være på dekk på våte og kalde dager, fordi de visste at de hadde klær som tålte det. Den kvinnelige båtsmannen uttalte at det er blitt morsommere å dra på jobb nettopp av den grunn.³⁷ To andre i besetningen (en kvinne og en mann) som arbeider på dekk innså at de ikke hadde blitt syke på den siste øvelsen i Nord-Norge. De koblet dette direkte til bruken av den nye bekledningen, som hadde stått imot vær og vind i Nord-sjøen. Røft vær på denne turen gjorde at bekledningen fra HH WW virkelig hadde blitt satt på prøve. Erfaringene som besetningen på minesveiperen hadde gjort seg, gjorde at besetninger på andre av Sjøforsvarets fartøyer ønsket seg tilsvarende bekledning så fort som mulig.

Konklusjon

Erfaringene med den forbedrede uniformsbekledningen var svært gode, og medførte at besetningen ønsket å beholde testmodellen. Ønsket fra andre besetninger på andre fartøy i Sjøforsvaret, tyder på at behovet for forbedring av de eksisterende uniformene var stort og at prosjektet var vellykket med hensyn til uniformsutviklingen og -testingen. Det virker også som det er behov for uniformsmodeller som gir en bedre passform også for kvinnene, både for at de skal føles bedre å bære og for at de kan se litt finere ut i uniformsklærne.

Den nye skalljakken ble brukt mye, og langt mer enn buksen. Jakken ble gjerne brukt utenpå det informantene allerede hadde på seg når de skulle ut, og ofte med den nye polyesterfleecen under. Den nye skallbuksen ble generelt lite brukt, og sjelden i kom-

³⁶ Informant G, 2011 (transkripsjon s 16)

³⁷ Ibid.

binasjon med fleeebuksen, fordi det ble for varmt. Den ble imidlertid brukt en del ved rolig og lengre tids aktivitet på dekk i kombinasjon med ullfrotteen. Den nye uniformsbekledningen ga store variasjonsmuligheter som man ikke hadde hatt før. Undersøkelsen viste også at fleeejakken ble brukt en god del utover det som den var tiltenkt, nemlig innendørs når det var litt kjølig om kveldene. For at den nye buksen skal bli brukt mer, er det kanskje nødvendig å gjøre den enklere å ta av og på, siden det ikke er aktuelt for besetningen å bære den hele dagen. Men kanskje er det bruksmønsteret i selve uniformspraksisen som må endres for at utendørs uniformsbukse skal bli brukt mer. Flere arbeidsoppgaver som besetningen hadde på dekke ble mer langvarig enn forventet, og som gjorde at de ble kalde og våte uten skallbuksen. Det virker som informasjon om riktig bruk er vesentlig ved introduksjon av ny uniformsmodell, for å kunne utnytte de egenskaper som er lagt inn i klærne og som kommer til sin rett ved riktig kombinasjon av den hele bekledningens ulike plagg.

Selv om personellet var svært fornøyde med den nye uniformsbekledningen, var det blant annet noen ulemper med den store kragen på jakken. En vesentlig ulempe var at den reduserte evnen til å høre. Dessuten skapte den problemer ved bruk av beret og hjelm. Det var også et problem at borrelåsene hang seg fast, og dermed står i fare for å bli slitt eller ødelagt. Kanskje var det også et problem med at glidelåsene ikke var helt vanntette. Når det gjaldt de nye buksene, så var det først og fremst lommene som informantene mente kunne forbedres, i tillegg til noen mindre detaljer med hemper og selene. For både jakken og buksens del kunne det tyde på at det var et problem med det dannet seg skjolder. Kanskje er det nødvendig å lage retningslinjer for vask/rensning, for å redusere forringelsen av klærne. Kanskje er det også lurt å forbedre opplæringen når det gjelder riktig bruk av uniform.

Tilbakemelding på ny arbeidsuniform

I tillegg til at ny uniformsbekledning fra HH WW ble prøvd ut, fikk besetningen på minesveiperen samtidig ny arbeidsuniform som var forbedret (M/2000/US ble erstattet med M/04). Den var noe justert i snittet for å skape bedre passform med blant annet gjennom en strammefunksjon i livet på jakken. Den kom i et nytt forbedret tekstil som skulle være mer behagelig i bruk og slitesterk, og den hadde en del nye detaljer knyttet til lommene, borrelåser og at merkene var fastsydde. Den kom i flere størrelser fra 42-60.

Informantene mente at denne modellen av arbeidsuniformen satt godt og var veldig behagelig. De ga uttrykk for glede over at de endelig hadde fått en arbeidsuniform med riktig passform. Kvinnene følte seg bedre og mer kvinnelige i denne uniformsmodellen sammenliknet med den forrige. De mente imidlertid at jakken burde komme i en størrelse mindre enn den de hadde fått utdelt. En av kvinnene hadde «vasket inn» den nye uniformen (som antakeligvis gjelder flere), slik som de hadde gjort før med den gamle, for at den skulle bli mykere og lettere å bevege seg i. Dette er ikke nødvendig med den nye uniformen. Dette er en forbedring som spesielt kvinnene poengterte. Noen opplevde også at de ble mindre klamme i den nye uniformen etter at de hadde vært i aktivitet. Videre ga informantene uttrykk for at de var fornøyd med at de slapp å sy eller lime på merker selv, slik som tidligere, da de kunne festes med borrelås på den nye uniformen.

Jakken

Den nye arbeidsuniformsjakken sitter bedre både på kvinnene og mennene. Først og fremst oppleves den at den sitter bedre i livet. Det ble også godt mottatt at den var smalere over skuldrene enn den gamle modellen. Informantene mente at jakken generelt ser bedre ut. Begge de kvinnelige informantene brukte strammefunksjonen med borrelåser som kunne innsnevre jakken i livet, og som gjorde at den ene kvinnen følte seg fin og mer «kvinnelig» i uniformen. Den andre kvinnelige informanten var imidlertid usikker på om det var behov for funksjonen. De mannlige informantene hadde forståelse for at noen trengte å stramme litt inn i livet, og ga uttrykk for at denne funksjonen ikke var til hinder for deres bruk. En av mennene som var tynn brukte selv strammefunksjonen. Mange oppfattet som veldig brede nederst, og et par av informantene var lite fornøyde med plasseringen av knappene. En av mennene syntes knappene fungerte så dårlig at han hadde limt tøyet nederst på ermene for å gjøre dem smalere. Et problem var at jakken kommer i konflikt med flashgearet som er festet i beltet, og ble liggende enten over eller under dette. La jakken seg over, så ble det klumpete, og under ble det ubehagelig. Noen reist spørsmål om nødvendigheten av å ha så mange borrelåsmerker på jakken. En av kvinnene betegnet jakken som et «lap-petepe» av merker. Et pluss med den nye jakken var at distinksjonene sitter fast og beveger seg ikke fram og tilbake ved bruk, eller bøyer seg opp, slik som før.

Buksen

Den nye buksen i arbeidsuniformen passet ikke alle som fikk den utdelt. Den var litt høy på livet, og mange liker å ha buksen på hoftene, og ikke så høyt som denne modellen er laget for. Men når buksene ble brukt slik at den hang på hoftene, føltes buksen større enn den samme jakkestørrelsen. Uansett satt buksen bedre i livet enn den forrige. Noen mente imidlertid at denne nye buksen hadde en litt rar passform. Informantene opplevde det var vanskeligere enn på den forrige buksen å komme ned i lommene uten å kneppe opp knappene, enten fordi de var trangere øverst i kneppingen, eller at de satt tettere til buksebeinet. Den nye buksen hadde mulighet for å legge puter som knebeskyttere. Disse var ikke blitt utdelt, men de informantene som ville ha bruk for det, uttalte at de satte pris på en slik funksjon.

Slitasje og fargestyrke

Den nye arbeidsuniformen virker å være mer slite- og vaskeekte enn den forrige, som ble fort slitt og blass i fargene. Ifølge informantene er den nye uniformen også bedre med hensyn til at den ikke lukter surt, slik som den gamle gjorde etter kun få timer i bruk og selv om den var blitt vasket.

Konklusjon

Den forbedrede arbeidsuniformen M/04 ble godt mottatt. Det var positive tilbakemeldinger fra begge kjønn til både passformen og at den var behagelig å bære. Informantene var imidlertid mer fornøyde med jakken enn buksen. En vesentlig forskjell var at kvinnemodellen gjorde at kvinnene som prøvde ut den nye uniformen følte seg bedre og mer feminine. Jakkens funksjon med stramming i livet bidro til at den passet bedre

til kvinnene, men kan også gi bedre tilpasning til tynne menn. Lengden på jakken og ermene virket å være et problem for noen og ha forbedringspotensial. Informantene satte pris på at distinksjonene var fastsydde på jakken. Buksen var et større forbedringspotensial, som mange ikke likte helt eller syntes var litt rar. Mange var misfornøyde med lommene, som var trange. Men muligheten for å legge i kneputer ble godt mottatt. Selv om det er litt tidlig å konkludere, så tyder observasjoner på at den nye arbeidsuniformen var mer slitesterk og vaskeekte enn den gamle.

Del 5

Kvinner og klær i sjøforsvaret

Det er et problem at få kvinner søker til Forsvaret og at de som er i tjeneste eller arbeid ikke blir i jobben, men slutter etter noen år. Dette vil Forsvaret gjøre noe med, både på rekrutteringssiden og når det gjelder å arbeide for å bedre integreringen av de kvinnene som allerede er i Forsvaret. En del av strategien for å oppnå dette er å bedre uniformene, slik at det i større grad tilfredsstillers kvinners behov og ønsker. Denne undersøkelsen har vist at det er stort forbedringspotensial på tjenesteantrekket og arbeidsuniformen (undersøkelsen er gjort før arbeidsuniformen M/2000/US ble erstattet med M/04). Informantene hadde selv mange forslag til forbedringer og reiste til dels sterk kritikk av noen av uniformsklærne. Spesielt kvinnene hadde mye å utsette tjenesteantrekket – i særlig grad kvinnemodellene – slik at de foretrakk å bruke herremodellene. Det medførte at kvinnene brukte bukser istedenfor tilhørende skjørt. Men selv om kvinnene sa de brukte herremodellene på grunn av at de passet bedre og var mer behagelige, så handlet det også om en bevissthet om klærnes kjønnsymbolikk. I en arbeidshverdag hvor fellesskap og uniformitet i gruppen og mellom kjønn er viktige verdier. I jobb på en typisk mannsdominert arbeidsplass slik som i Sjøforsvaret, er det viktig å ikke skille seg ut på bakgrunn av kjønn, men delta på lik linje med menn i det daglige arbeidet.

Kvinnelig deltakelse i Forsvaret

Antallet kvinner i Forsvaret har økt fra i underkant av 100 til nesten 600 i fra 2002 til 2010. Det er en økning fra 0,7 % til 8,3 % av det totale antallet personell som fullførte førstegangstjeneste.³⁸ Til tross for denne økningen er det fortsatt rekrutteringen av kvinner lavere enn Forsvarets målsetning. Det overordnede politiske målet slik det framkommer i Stortingsmeldingen fra 2007 er at begge kjønn skal være likt representert på alle nivåer i Forsvaret, det blir erkjent at dette vil ta lang tid.³⁹ Det realistiske målet for kvinneandelen i Forsvaret anses som minimum 20 % blant befal og vervede innen 2020.⁴⁰ I følge statistikken til Forsvaret har andelen økt betydelig i begge kategorier, men er fortsatt ikke halvveis til målsetningen. Den viser også at samme antall kvinner som fullførte førstegangstjeneste i 2002, nemlig 86, også ble tatt opp til be-

³⁸ Forsvaret på internett: <http://forsvaret.no/om-forsvaret/fakta-om-forsvaret/Sider/tall-og-statistikk.aspx> [3.3.2012]

³⁹ Forsvarsdepartementet: Stortingsmelding nr. 36 (2006-2007): *Økt rekruttering av kvinner i Forsvaret*, s. 8.

⁴⁰ Ibid.

falsutdanning, mot 118 av 596 i 2010.⁴¹ For mennene ligger tallene relativt konstante på over 800 i befalsutdanning. På minefartøyene i denne undersøkelsen er det vanligvis kun et fåtall kvinner som er mønstret på samtidig. Det betyr også at det er svært få av det overordnede personellet som er kvinner, og de fleste kvinnene jobber inne på fartøyene. I tillegg er det langt færre kvinner enn menn som har, og også ønsker å ha, lang karriere i Sjøforsvaret. Kjønnsegregeringen er med andre ord stor, og tallene for rekruttering og den lave stabilitet i den kvinnelige deltakelsen samsvarer med de utfordringene som Forsvaret står overfor generelt.

Årsakene til den lave deltakelsen er mange og sammensatte. En av årsakene antas å være vanskeligheter med å kombinere familieliv og karriere i Forsvaret, noe som er et større problem for kvinner enn for menn. For eksempel er det slik at hvis en blir gravid, så blir vedkommende dimmittert umiddelbart på grunn av potensielle farer som tjenesten på et marinefartøy representerer. Det kan virke som om det for mange kvinner kan være vanskelig å komme tilbake til tjeneste igjen etter lengre tids fravær. Med barn i familien er det videre et problem med at tjeneste i Sjøforsvaret innebærer lange reiser og mye sammenhengende fravær i dager eller uker i strekk. Også arbeidstidene kan være vanskelig å kombinere med familieliv. Inntekten som en tjeneste i Sjøforsvaret gir avhenger av overtidsgjølging. I det hele tatt vil tjenestegjøring og arbeid i Sjøforsvaret kunne gi usikkerhet med hensyn til inntekt, da det for kvinner som er gravide eller har omsorg for barn ikke får lov, ønsker eller kan være med på oppdrag og reiser. Det er også normalt slik i arbeidslivet at det er vanskeligere for kvinner enn for menn å være lenge borte, da det innebærer at den andre parten i et forhold må ta ansvar for hele omsorgen for barna og dermed får mindre tid til sin jobb. Det har vist seg at det er lettere for mange kvinner å påta seg omsorgsrollen i slike situasjoner og nedprioriterer karrieren hvis jobben krever fravær fra familien over lengre perioder. Nestkommanderende på et av fartøyene i undersøkelsen påpeker nettopp dette, at det er så mange kvinner som slutter og ikke kommer lenger enn til å være menige om bord. Jobb i Sjøforsvaret med de mange fraværsdøgnene og reisene lar seg ikke kombinere med familie. Men også menn på disse fartøyene finner dette vanskelig, noe denne nestkommanderende også gjør, og sier at han er avhengig av at kona tar foreldrepermisjonen, ellers hadde han ikke kunnet fortsette i sin jobb.

Skjevhetene når det gjelder hva slags type arbeid og stillinger kvinner og menn har er også stor, og relaterer seg ikke bare til ansiennitet og evne til å stige i gradene. En av de kvinnelige informantene fortalte at det hovedsakelig er flest kvinner som jobber i forpleining og sanitær⁴². Hun fortalte om to kvinner på et annet fartøy i Sjøforsvaret som er henholdsvis maskinist og artillerioffiser, noe hun mente var veldig sjeldent. Ingen kvinner jobber som dekksmatros, eller «gutta på dekk» som de gjerne kalles, som oppfattes som tøffere enn andre grupper om bord.⁴³ Det er dekksmatrosene som er mest utendørs, og som skyter og driver trålen etter miner. Således har de kanskje den jobben om bord som framstår mest tradisjonelt maskulin ved å være fysisk og tøff. Arbeidslivet i fartøyene er dermed til dels svært kjønnssegregert basert på typer jobber som kvinner og menn innehar.

⁴¹ Forsvaret på internett: <http://forsvaret.no/om-forsvaret/fakta-om-forsvaret/Sider/tall-og-statistikk.aspx> [3.3.2012]

⁴² Informant B

⁴³ Ibid.

Kvinner, menn og arbeid

Informantene ga uttrykk for at de mente det både var positive og negative sider ved kvinnelig tilstedeværelse om bord. Det ble hevdet at det var positivt at kvinnene bidro til å dempe en røff tone på fartøyene:

Eg trur ikkje det e noe sånn stereotypisk sånn sett, for det at e har seilt med forskjellige jenter og. Men jenter har ofte mer empati, så e tror... når vi har vært ute på lange tokt, så e det ofte hvis folk sliter med ting hjemme, at det e mer naturlig for de å komme og snakke med jentene ombord, for å få forståelse rett og slett. Så det e jo én ting. Og e har og hørt veldig mange si, som seilte tidligere, de som e litt eldre no, som sier at etter at jenter begynte å komme ombord, så e det blitt så mye bedre miljø ombord, fordi at de legger en demper på det røffe. Selv om det fremdeles e der, så e det mer... ja, det e ikkje så [forfatters utheving] uti "rønitti", som vi sier da.⁴⁴

Utsagnet vitner om at det er flere forhold som bidrar til at kvinner har en positiv påvirkning på det sosiale arbeidsmiljøet. En annen kvinnelige informant er enig:

Altså det endrer jo litt av guttene da... de endrer jo litt innstillinger etter om det er jenter ombord eller ikke, føler jeg da. (...) Kanskje ikke innstilling, men væremåte, at de tar mere hensyn.⁴⁵

Men det var også en kvinnelig informant som mente at kvinner bidro negativt til det sosiale miljøet og at det var enklere med menn. Det ble også hevdet at kvinner kunne bidra negativt til det sosiale miljøet og at det var enklere med menn fordi de var mer inkluderende. Selv mente en av kvinnene som ble intervjuet at de aldri fysisk kunne klare alt hva mennene gjorde, men at dette egentlig heller ikke burde være noe problem.⁴⁶

Det var også forskjellig holdninger til måten kvinner kom inn i Forsvaret og hva de skulle bruke utdannelsen til som Forsvaret ga. Kvoteringsordningen ble nevnt av menn som urettferdig. Det ble stilt spørsmål ved om kvinner «fortjener» stillingen de får i Forsvaret når de blir kvotert inn. Det har nylig også foregått en prioritering av kvinner i det lokale lønnsoppgjøret. Sammen med kvoteringsordningen ble dette oppfattet av noen menn som forskjellsbehandling på bakgrunn av kjønn. Blant begge kjønn var det en klar oppfatning at kvinner måtte bevise i større grad enn menn at de dugde i den jobben de hadde om bord. Kvoteringsordningen var hovedårsaken til dette, hvor kvoterte ble oppfattet ikke å fortjene jobben like mye som de som ikke var kvotert inn. En annen relativt utbredt oppfatning var at kvinner bruker utdannelsen i Forsvaret som et springbrett til andre stillinger, enten i Forsvaret eller i det sivile, fordi kvinner som oftest ikke blir så lenge om bord. Disse holdningene kunne oppleves som utfordrende for de kvinnene som har blitt intervjuet i undersøkelsen, og som de enten har opplevd selv eller kjenner andre i Forsvaret som har opplevd.

⁴⁴ Informant A, 2010 (transkripsjon s. 15)

⁴⁵ Informant C, 2010 (transkripsjon s. 12)

⁴⁶ Informant C, 2010 (transkripsjon s. 12)

Konklusjon

Den kvinnelige deltakelsen i Forsvaret har økt de siste ti årene, men er langt fra det målet som er satt for rekruttering av kvinner både når det gjelder befalsstillinger og vervede. Det er mange årsaker til dette, men problemer i forhold til å forene mye og lange fravær på grunn av reising med barn og familie blir framhevet av mange. Også menn opplever dette som vanskelig i sin livssituasjon. At det er flere kvinner enn menn som tar ut permisjon, først og fremst i forbindelse med graviditet, er også noe som trekkes fram, og som hevdes å være en vesentlig årsak til at mange kvinner permanent slutter i Forsvaret. Det er også store kjønnsforskjeller i hva slag type arbeid kvinner og menn har om bord, et skille som går mellom mer omsorgspregete yrker og det mer fysisk krevende arbeidet på dekk eller i maskinen. Det ser ut til at yrkesvalget bidrar til å markere et skille mellom kvinners mer feminine verdier og mennenes maskuline.

Holdningene til kvinners deltakelse i arbeidet om bord er i overveiende grad positive. Spesielt er det kvinnenes bidrag til det sosiale og arbeidsmiljøet om bord som trekkes fram og verdsettes. Det var imidlertid noe skepsis til kvinnene i forhold til det konkrete arbeidet, spesielt til om de mestrer alle de fysiske utfordringene, men også deres kvalifikasjoner og motivasjon til å være i Forsvaret generelt på grunn av kvoteringsordningen og fordi kvinner ofte slutter tidlig. Dette fører til at kvinner føler at de må bevise at de fortjener den stillingen de har. Det var også skepsis til å ha mange kvinner om bord, både for arbeidsmiljøets del og organiseringen av arbeidet. Den skepsisen som besetningene uttrykker kan bidra negativt i forhold til om kvinne velger å gjøre karriere i Sjøforsvaret eller ikke. At kjønn er et tema i forhold til både arbeidsmiljø og oppgaver kan bygge på fordommer. Det er sannsynlig at det lave antallet kvinner på fartøyene i seg selv er en årsak til at kjønnsrelaterte forskjeller blir et tema.

Kvinner i uniform

Den kjønnsdelte yrkesfordelingen og skeptiske holdninger til kvinner om bord på minefartøyene kan ha konsekvenser for hvordan kvinner ønsker å kle seg. Denne undersøkelsen viser at det kvinnelige personellet liker å være så like som mulig sine mannlige kollegaer. De ønsket ikke en egen kvinneuniform som utseendemessig skiller dem fra mennene, selv om de også mente at de både var behov og ønskelig med visse tilpasninger. De mente det ikke var nødvendig, viktig eller riktig at de skilte seg ut fra mennene gjennom klærne. Dette gjorde at de følte seg mer integrert i arbeidsfellesskapet. På samme måte skilles det ikke på kjønn verken i arbeidet eller innkvartering. Kvinnene og mennene både jobber sammen og deler lugarer. Kjønn ble nedtonet om bord og individualisering av bekledningen var lite utbredt. På jobb til sjøs brukte kvinnene dessuten lite sminke, få smykker og andre kjønnsrelatert markeringer. En av de kvinnelige informantene uttalte:

Her drit æ jo fullstendig i det. Dem sende mæ på et verksted uansett... ja, greitt, det spille ikke noen rolle.⁴⁷

⁴⁷ Informant B, 2010 (transkripsjon s. 7)

Først og fremst oppfattet kvinnene uniformsbruken som praktisk arbeidsbekledning. Regelstyrt uniformsbruk gjorde det enkelt og raskt å kle seg til arbeidet. Spesielt den korte tiden det tok ble trukket fram av informantene som fordelaktig ved bruk av uniform.

Ja, alt tar mye kortere tid, det e i hvert fall sikkert. Blir du vekt, så e det jo å hoppe ut av [køya] og dra på sæ buksa og genseren, og så e det av gårde. Du treng ikke å tenke noe over det.⁴⁸

Hun mener det ikke er noe vits å bruke mye tid på bekledning og pynte seg når hun jobber. Dermed blir hun også mindre opptatt av utseende om bord. Men det var også helt bevisst ikke å vise seg altfor feminin, for på den måten ikke å skille seg ut fra fellesskapet.

Klær og kjønn

Uniformsbruken bidro til å nøytralisere fokuset på kjønn, kropp og utseende. Det betydde ikke at klær og kjønn ikke er koblet sammen, men klespraksisen på marinefartøyene, blant annet ved at kvinnene ikke brukte kvinnemodellene av uniformene, gjorde at kjønnsforskjeller ble mindre synlig. Det var ikke gjennom klærne kjønn og feminitet ble markert, men gjennom former for individualisering av utseende gjennom bruk av sminke, smykker, hårfasong og liknende. Graden av individualisering var avhengig av type arbeid, sted og situasjon. Det var forskjell om de var på jobb til sjøs, lå til kai eller sto på oppstilling, eller var i representasjon eller sosiale tilstelninger. De kvinnelige informantene fortalte at de gjerne ordnet og sminket seg mer ved oppstilling, når var i land og i møte med annet militærpersonell eller sivile personer. Da sørget de også for å ha en mer «proper» utseende uniform. En av informantene fortalte at hun aldri bruker sminke om bord og koblet det til uniformsbruken i allminnelighet. Men ved kai eller når hun jobbet på land sminket hun seg:

E går i denne uniformen og har ikkje behov for å sminke meg. (...) Eller når vi kommer til kai en fredag og ligger ute, så sminker e meg og sånn. Men e tror e gjør det mer for min del enn for deres. E føler meg penere og mer jentete.⁴⁹

Hun hadde med andre ord behov for å vise fram sine feminine sider i ulike arbeidssituasjoner og anledninger, og dermed ved ulik uniformsbruk. Nedtoningen av kjønn som skjedde om bord, skilte seg også fra hvordan de var i det sivile:

Ja, normalt hjemme og sånn så tar æ mæ sikkert en god time om mårran, ikke sant. Da har æ god tid til å lage mæ mat og spise og dusje og fiske mæ ordentlig.⁵⁰

Det var med andre ord ikke slik at kvinnene på minefartøyene ikke likte å kle seg og framstå feminine, men at de i liten grad gjorde det i arbeidssituasjonen om bord. Kjønn ble derfor noe som ble koblet av og på gjennom klesbruk og andre kjønnsrela-

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Informant A, 2010 (transkripsjon s. 18)

⁵⁰ Ibid.

terte markeringer i bestemte situasjoner og mellom jobb og i det sivile. Tydeligst var dette i forhold til uniformsbruken. Det var ikke akseptabelt å snakke om eller forsøke å framstå «deilig» i uniform. I uniform skulle man ha fokus på jobb. Vise feminitet skulle man gjøre sivilt. En av de kvinnelige informantene mente at man heller ikke trenger å vise sine kvinnelige former på jobb ved bruk av for eksempel strammefunksjonen i livet på jakken i den nye uniformsmodellen.

Det første jeg tenkte da vi fikk den innstrammingen, var gjerne sånn: Hva er vitsen med det? Altså, vi er ikke utstillingsdukker, vi er her for å jobbe. (...) Men det er ingen ting som er bedre enn å føle seg vel i arbeidsuniformen din, ikke sant. Så jeg prøver jo liksom å stramme inn litt sånn. Men da tenker jeg: Nei, off, da må du holde inn magen din hele tida [ler litt]. Men det er jo kjempegreitt for de som ønsker å bruke det da, å ha den muligheten da. Og jeg skjønner jo det, hvis de har lyst til det, men så tenker jeg sånn: Hva er vitsen? Vi er her for å gjøre en jobb, ikke for å se bra ut.⁵¹

I så måte ville ikke bare kjønn, men også kvinnelighet, nedtones, eller skjules. En av kvinnene var klar på dette:

Når det gjelder uniform, eg syns ikkje vi ska ha en egen uniform eller egen bekledding, men det er greit å ha noe som ser likt ut, men e tilpasset.⁵²

Hun forklarer videre:

Så e syns det e helt greitt å ha enkelte ting som sier at du e en kvinne, det e ikkje dumt å skille seg ut sånn, men ikkje for mye heller.⁵³

Både denne informanten og andre av kvinnene mente at de som kvinner hadde ekstra fokus på utseende og at dette så å si lå i deres natur. At det ikke ble kommunisert tydeligere, har noe med arbeidsformen på fartøyene å gjøre, men dette har nok vel så mye å gjøre med at Sjøforsvaret er en mannsdominert arbeidsplass.

Kropp og kjønn

Til tross for at kjønn ikke ble kommunisert visuelt, var det fokus på kropp og utseende, både blant kvinnene og mennene. Mennene snakket og kommuniserte hovedsakelig direkte seg i mellom på forhold som vekt og kroppsfasong. Ofte var det i en humoristisk tone. Når det gjaldt kvinnene, så snakket de mindre direkte til hverandre om kropp, men foregikk mer skjult. Verken kvinnene eller mennene omtalte kvinners utseende direkte. Kvinnene derimot kunne omtale andre kvinner og spesielt kvinner som arbeidet på andre fartøy eller på land. Det kunne dreie seg om utseende til andre kvinner var avvikende fra det normale, som overdreven bruk av sminke, hårfrisyrer og for eksempel om noen hadde tatt plastiske operasjoner.

⁵¹ Informant G, 2011 (transkripsjon s. 14)

⁵² Informant A, 2010 (transkripsjon s. 6)

⁵³ Ibid. (s. 29)

Enkelte situasjoner og anledninger skapte større fokus på kropp og utseende enn andre. Det dreide seg om situasjoner og anledninger som var tydelig atskilte fra det vanlige, rutinemessige arbeidet, slik som for eksempel julebordet. Det samme personalet som nedtonet sin femininitet i den daglige arbeidssituasjonen, viste da stor interesse for å snakke mye om klær, sminke, kropp, hår og smykker som markerte kjønn. Dette kan også være tilfellet på andre arbeidsplasser, men det er nok en større forskjell på antrekket og hvor mye de sminker og pynter seg i forhold til det daglige arbeidsantrekket i uniformyrker enn mange andre. Kvinnene skilte relativt tydelig mellom arbeidskontekst (ikke bare det å være på jobb, men også å være ute med jobbkollegaer) og sivilkontekst (å være ute med sivile venner) i forhold til hvordan de oppførte seg og hva de kledde seg i. Julebordet var den ene anledningen i året hvor disse kontekstene ble blandet.

Sjøforsvaret og andre mannsarbeidsplasser

Uniformene som brukes i Sjøforsvaret skiller seg fra de andre arbeidsuniformene i forskningsprosjektet *Uni-Form*. For det første er utseendet i større grad bundet av et uniformsreglement. Sjøforsvarets uniform er også bestemt av at den tydelig skal signalisere at bærerne representerer Det norske Forsvaret. Elementer av dette finnes også i de andre yrkesgruppene arbeidsbekledning, men ikke i like stor grad. I Forsvaret er det også slik at riktig bruk av uniformen er en offisiell og viktig del av opplæringen rekruttene får gjennom førstegangstjenesten. I andre yrkesgrupper er denne opplæringen – i den grad slik opplæring i det hele tatt forekommer – uoffisiell, erfaringsbasert og skjer ofte gjennom en kunnskapsoverføring mellom arbeidskollegaer. Rent organisatorisk skjer opplæringen i Forsvaret for det meste direkte fra arbeidsgiver til arbeidstaker uten mellomledd, slik som arbeidsklærleverandører. Uniformeringen i Forsvaret preges også av at kunnskapen om arbeidstakerne og behovet for arbeidsbekledning, samt utviklingen av klærne er samlet hos arbeidsgiver, en kunnskap som er framkommet gjennom mange års erfaringer og utprøving av bekledning.

Det er også mange likhetstrekk mellom arbeidsbekledningene/-uniformene i de seks yrkesgruppene som undersøkes gjennom dette forskningsprosjektet. Blant annet eksisterer det lite kunnskap om kvinners arbeidssituasjon i forhold til den arbeidsbekledningen de bruker. Det er lite eller ikke noe eget tøy til kvinner, samtidig som det er et høyt fokus på rekruttering av kvinner til disse yrkene. De ulike bekledningene har flere grunnleggende svakheter i forhold til arbeidstakernes – og da spesielt kvinnenes – arbeidshverdag. Til tross for forskrifter og retningslinjer på hvordan og hvilket tøy som skal bæres i arbeidssituasjonen, forekommer det flere brudd på reglementet både gjennom endringer som gjøres på klærne og bruk av privat tøy. Det ønsket de kvinnelige arbeidstakerne i Sjøforsvaret hadde om i størst mulig grad ikke å skille seg ut, men være uniforme med resten av personalet, gjenspeiler funn også fra de andre yrkesgruppene. Undersøkelsene tyder på at kvinner ikke ønsker å skille seg ut, men likevel ikke se ut som menn. Kvinnene i de ulike yrkesgruppene følte at arbeidsbekledningen langt fra var tilpasset deres kropp, slik at de derfor valgte å bruke herremodellene i stedet, selv om heller ikke de klærne passet kvinnene særlig godt.

Konklusjon

Uniformsbruken ble opplevd som praktisk arbeidsbekledning for kvinnene i undersøkelsen. Men den var også en måte å nedtone det feminine og for de få kvinnene om bord ikke skulle seg ut fra mennene gjennom klærne. De opplevde det som viktig ikke å markere kjønn i arbeidssituasjonen. På den måten følte kvinnene at de lettere ble integrert som jevnbyrdige i fellesskapet om bord. Generelt var forfengeligheiten mindre til sjøs, og kvinnene brukte lite sminke og andre kjønnsrelaterte markeringer. Ved landligge, arbeid på land, oppstillinger og formelle og sosiale anledninger brukte kvinnene å kle seg mer ordentlig og sminke seg mer. Kjønn er derfor noe som ble kommunisert ulikt i ulike arbeidssituasjoner og anledninger. Kvinnelighet var noe som først og fremst ble uttrykt i det sivile. I visse anledninger kom imidlertid det feminine mer til uttrykk.

Avslutning

Det er behov for at arbeidsklær både skal være funksjonelle og behagelige. Gode arbeidsklær bidrar til å skape trivsel når de fungerer under de forholdene de skal brukes under, for eksempel at de holder varmen for de som jobber ute. Men det kan også være viktig at arbeidsklær har en passform og et utseende som gjør at brukerne føler seg vel. Hvordan arbeidsklær kan bidra til å skape trivsel på arbeidsplassen er lite utforsket. Dette prosjektet har en målsetning om å utvikle uniformer for Sjøforsvaret som både tilfredsstillende den til dels krevende bruken som foregår på dekk på marinens fartøy, men som også kan bidra til at personellet føler seg vel i klærne, om de er kvinner eller menn. Det er viktig å utvikle uniformer som tilfredsstillende kvinners behov og preferanser når det gjelder arbeidstøy i Forsvaret for å øke trivselen og dermed også bidra til å integrere kvinnene på det som generelt sett er en mannsdominert arbeidsplass.

Arbeidsklær er underlagt mange krav og standarder som bestemmer mulighetene for innovasjon og tilpasning til brukernes ønsker og behov. Denne undersøkelsen har vist at personell på to minefartøyer i Sjøforsvaret har hatt til dels sterke innvendinger mot de eksisterende uniformene som var i bruk i dag. Samtidig viser undersøkelsen at feil bruk og sammensetning av uniformsklærne kan være en av årsakene til at det er misnøye med uniformen. Delvis skyldes dette innarbeidete mønstre for klespraksis på fartøyene. For å sikre at brukerne nyttiggjør seg uniformene på best mulig måte gjennom riktig bruk, er det nødvendig at Sjøforsvaret styrker informasjonen om klærne.

Til tross for skjevbruk av klærne har det vært stort rom for forbedring av eksisterende uniformer. De positive tilbakemeldingene på den nye, utendørs uniformsmodellen fra HH WW, og også ny arbeidsuniform fra FLO, er beviser på dette, viss opplevelse av ble satt opp i mot erfaringer med de eksisterende uniformene. Langt på vei virker det som at produktutviklingen ved HH WW når det gjelder ny uniform for Sjøforsvaret er vellykket og tilfredsstillende de ønsker og behov både det kvinnelige og mannlige personellet har hatt for arbeidsbekledning. Besetningene har selv bidratt til det vellykkede resultatet gjennom uttesting og konkrete tilbakemeldinger etter periodevis bruk. Testingen viser også at det kvinnelige personellet, like mye som mennene, også er fornøyd med den nyutviklede uniformsmodellen. Det er imidlertid mennene som har

de tøffe jobbene på dekk og som dermed har fått prøvd ut den nye modellen under forhold som virkelig krever godt og veltilpasset tøy.

Det virker som om det kvinnelige personellet ikke har vært godt vant med klær og utstyr. De har vært fornøyd så lenge uniformen har fungert tålelig bra og når de har fått det samme som andre om bord. De har ikke brukt kvinnemodellene av de eksisterende uniformene, men foretrukket herreutgaven. Samtidig har det framkommet gjennom undersøkelsen at kvinnene har behov for visse tilpasninger av snitt og funksjonalitet. Med den nye uniformsmodellen som har vært til uttesting er det større muligheter for å justere klærne til kvinnekroppen, blant annet med en strammefunksjon i livet. Ikke alle kvinnene likte denne muligheten. Kvinnene har ikke ønsket å skille seg ut i besetningen gjennom klærne, fordi de dermed lettere har følt seg integrert i arbeidsfellesskapet på lik linje med mennene.

Det er svært få kvinner om bord på minefartøyene, og både kjønnskvoltering og tidlig frafall har ført til en viss skepsis til kvinnes kvalifikasjoner og motiver for arbeidet. Det feminine har blitt nedtonet, ikke bare fordi det er praktisk og nødvendig å være mindre forfengelig på jobb til sjøs, men også for å gjøre kjønn mindre synlig og dermed bevisst som en faktor for forskjeller mellom personell. Isteden er uniformitet blitt brukt får å skape og vise tilhørighet i fellesskapet.

I yrkesvalg om bord framkommer et tydelig skille mellom under- og overordnet personell og i forhold til typer arbeid basert på kjønn. Femininitet og maskulinitet markeres med andre ord i yrkesvalgene om bord. Dette står i kontrast til ønske om uniformitet. Ønsket om ensartethet gjennom kleddel kan dermed ses på som en måte å integreres på arbeidsplassen, og kan forstås ut fra den store betydningen arbeidsklær og klespraksis har, spesielt for kvinner på en mannsdominert arbeidsplass.

Litteratur

Uniformsreglementet for Sjøforsvaret SAP-7(F), 2007.

Andrewes, J. (2005): *Bodywork: dress as cultural tool: dress and demeanor in the south of Senegal*. Leiden: Brill.

Beauvoir, S. (2000): *Det annet kjønn*. Oslo: Pax

Bjerck m.fl. prosjektbeskrivelse, s. 14

Butler, J. (1999): *Gender trouble*. London: Routledge

Craik, J. (2005a): "Formandet av australiska kroppar och en nationell kultur" i B.G. Nilsson (red.) *Påklädd uppklädd avklädd: om kläder, kropp och identitet*. Norstedts akademiska förlag

Craik, J. (2005b): *Uniforms exposed: from conformity to transgression*. Oxford: Berg

Ewing, E. (1975): *Women in uniform through the centuries* London: B.T. Batsford Ltd.

Finstad, L. (2000): *Politiblikket*. Oslo: Pax

Forsvaret.no: Tall og statistikk. Innrullering og sesjon. <http://forsvaret.no/om-forsvaret/fakta-om-forsvaret/Sider/tall-og-statistikk.aspx> [3.3.2012]

Garber, M.B. (1992): *Vested Interests: Cross-dressing & Cultural Anxiety*. London: Routledge

Harvey, J. (2007): "Showing and hiding: equivocation in the relations of body and dress." i V Steele Fashion Theory. The journal of dress, body and culture Vol. 11 Issue 1 Pp. 65- 91 Oxford: Berg

Kidwell, C.B. (1989): "Gender symbols or fashionable details" i C.B. Kidwell and V. Steele (red.) Men and women. Dressing the part. Washington: Smithsonian institution press

Kidwell, C.B. (1968) Women' Bathing and Swimming Costume in the United States Washington, D.C.: Smithsonian Institution Press

Klepp, I.G. (2008): "Dressed for sport and outdoor life" i Encyclopedia of World Dress and Fashion (2010), Oxford: Berg

Kvale, S. (2006): Det kvalitative forskningsintervju, Oslo: Ad Notam Gyldendal

Larsson, M. (2005): "De ser så trevlige ut i sina uniformer" i B. Svensson og L. Waldén (red.) Den feminina textilen. Makt och mönster. Stockholm: Nordiska museets förlag

Mauss, M. (1979). "Part IV. Body techniques." i M. Mauss (red.) Sociology and Psychology: essays.. London, Routledge & Kegan Paul.

Miller, D. (2005): "Introduction" i S. Küchler og D. Miller (red) Clothing as Material Culture. Oxford: Berg, 1-19.

Moi, T.(2001): Jeg er en kvinne. Oslo: Pax

Neumann, Cecilie Basberg, Ingun Grimstad Klepp og Mari Bjerck 2011: «Dårlig klær i dårlig vær». Kronikk på Forskning.no, 14. jan. 2011.

Pettersen, K. (2004): Dress med Press - En studie av mannlig klesbruk i stortingssalen. Nydalen, Statens Institutt for Forbruksforskning

Steele, V. (1989): i C.B. Kidwell and V. Steele Men and women. Dressing the part. Washington: Smithsonian institution press

Stortingsmelding nr. 36 (2006-2007). Økt rekruttering av kvinner i Forsvaret. Forsvarsdepartementet

Young, M. (1997): "Dress and modes of address: structural forms for policewomen" i R. Barnes og J.B. Eicher (red.) Dress and gender. Making and meaning Oxford: Berg

Kilder/informanter

Feltarbeid 1 - 2010

Informant A (Kvinne, februar 2010)

Informant B (Kvinne, februar 2010)

Informant C (Kvinne, februar 2010)

Feltarbeid 2 - 2011

Informant D (Kvinne, januar 2011)

Informant E (Mann, januar 2011)

Informant F (Mann, januar 2011)

Informant G (Kvinne, mars 2011)

Informant H (Mann, mars 2011)

I tillegg kommer:

En rekke formelle og uformelle samtaler med personellet i besetningene på de to fartøyene i Sjøforsvaret

Vedlegg

TESTBEKLEDNING FOR
FORSKNINGSPROSJEKTET:

**UNI-
FORM** / Arbeidsbekledning
for kvinner i
mannsdominerte yrker

HH
work/wear

SIFO

AFI ARBEIDSFORSKNINGSINSTITUTTET
WRI WORK RESEARCH INSTITUTE

 FORSVARET
Forsvarets
logistikkorganisasjon

Hilsen fra prosjekt gruppen

Jeg vil benytte anledningen til å takke for din innsats i dette prosjektet.
Din tilbakemelding kan være avgjørende for utvikling av arbeidstøy.

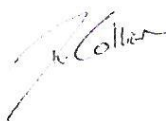
“Uni-Form” er prosjektet som i fremtiden skal bidra til å befeste kvinners plass i mannsdominerte yrker. En unik kombinasjon av forskning og produktutvikling tar sikte på å gjøre bekledning til et viktig bidrag når det gjelder å forbedre kvinners hverdag i yrker som i dag har overvekt av menn.

“Uni-Form”-prosjektet er et samarbeid mellom arbeidsklærleverandøren Helly Hansen, Statens institutt for forbruksforskning (SIFO), Arbeidsforskningsinstituttet (AFI) og Forsvarets Logistikkorganisasjon (FLO). Sammen besitter de tung kompetanse innen forskning og produktutvikling. Målet med prosjektet er å utvikle bekledning med teknisk og sosial funksjonalitet som et bidrag til økt trivsel og bedret integrering av kvinner i tradisjonelle mannsyrker. Teknisk funksjonalitet kan være alt fra passform og snitt til plassering av lommer og kneputer. Med sosial funksjonalitet, derimot, menes hvorvidt klærne har et maskulint, feminint eller nøytralt uttrykk.

For første gang skal man ved hjelp av forskning forsøke å designe løsninger på utfordringen det er å kle kvinner inn i et profesjonelt fellesskap uten samtidig å ikle dem feil kjønn. Det har ikke tidligere vært forsket på emnet, og i tillegg til omfattende innsats fra prosjektets partnere, har Forskningsrådet gått inn med støtte. Det er første gang Forskningsrådets BIA*-program støtter et prosjekt av antropologisk art. “Uni-Form” er planlagt å gå over 4 år.

Vi er kommet 1 år ut i prosjektet og er klare til å teste HH arbeidstøy.
Lykke til med en produktiv og løsningsorientert test periode.

Med vennlig hilsen,

Richard Collier
Leder for styringskomiteen
VP Product & Product Ops
Helly Hansen AS

Prosjekt info

Mål for prosjektet:

Utvikle klær og utstyr for kvinner i mannsdominerte yrker som er basert på nær kunnskap om bruker, bruks- og arbeidssituasjoner. Klærne tar sikte på å ivareta både teknisk og sosial funksjonalitet på arbeidsplassen. Den øvrige hensikten med denne utviklingen er å bidra til økt trivsel og bedret integrering av kvinner i mannsdominerte yrker.

Mål for testing av bekledding:

Forsvaret, sammen med Helly Hansen har som mål å lage uniformer som kan bidra til en bedre og sikrere arbeidsdag for deg og dine kollegaer i Forsvaret. For å oppnå dette spiller din tilbakemelding en viktig rolle. I denne testrunden får du tildelt bla produkter som i samarbeide med Helly Hansen, er utviklet til Forsvaret. Testing av bekledding i den virkelige arbeidssettingen kan avdekke flere viktige punkter som er vanskeligere å oppdage inne på et kontor. Derfor er denne testingen en viktig del av utviklingsprosessen. All tilbakemelding er god tilbakemelding. Vi vil vite det du er fornøyd med likesom det som kunne vært bedre.

Din rolle i prosjektet:

Det er viktig for oss å få din ærlige og konkrete tilbakemelding på klærne du har mottatt. Bruk denne notatboken til å notere dine erfaringer underveis i testperioden. Noter bestemte situasjoner der tøyet ga en god erfaring eller der det ga en dårlig erfaring. Noter gjerne både dine egne og andres reaksjoner på tøyet, din egen opplevelse av tøyet i forhold til jobben du skal gjøre, i forhold til temperatur og intensitet i arbeidet. Men også om du har noen subjektive erfaringer mht om du føler at tøyet passer eller ikke passer med din måte å jobbe på og din egen personlighet. Noter så konkret som mulig med tøyet og dine reaksjoner. Om tøyet ikke samsvarer med dine forestillinger, ønsker og behov, hva ville du gjort for å endre det til det bedre?

Test bekledding:

Dette er prøver som er laget for testing. Prøvene er laget i forhold til standard men ikke sertifisert. Bekleddingen må være godkjent av arbeidsgiver for å testes. Helly Hansen kan ikke stå til ansvar for den enkeltes arbeidssituasjon. All bekledding skal returneres etter bruk, grunnet ytterligere tilbakemelding på slitasje punkter og annet.

Ting å tenke på mens du tester bekledding:

Bruk tøyet normalt som om det var ditt eget.
 Utseende: farger, plassering av lommer, funksjoner
 Bruk: funksjoner i plagget, fleksibilitet i forhold til arbeidsoppgaver
 Kvalitet: sømmer, stoff, forsterkning, osv.
 Vaske egenskaper: Krymp, farge, materialendringer, osv.
 Fysisk komfort: passform, fleksibilitet, klamhet, fuktighets transport, puste egenskaper
 Komfort: Følelsen av plagget, sosial funksjon.
 Lukt: Endringer i lukt før og etter vask, svettelukt

Goretex bib

Bruksområde:

Gore-tex ytterbukse utviklet til bruk om bord på Sjøforsvarets fartøyer. Fartøyets bekledning for utendørsbruk. Inkluderer mellomlag/plagg som benyttes når klima tilser det. Tekstilet har egenskaper som pustende, vindbeskyttende, vanntett og flammehemmet. Mellomlaget er i denne omgang ikke flammehemmet, så ikke benytt dette når situasjonen krever noe annet.

Notater og tilbakemeldinger:

Første inntrykk:

Inntrykk etter 2 måneders bruk:

Goretex Jakke

Bruksområde:

Gore-tex ytterbukse utviklet til bruk om bord på Sjøforsvarets fartøyer.

Fartøyets bekledding for utendørsbruk.
Inkluderer avtakbart mellomlag/plagg som benyttes når klima tilseier det.
Tekstilet har egenskaper som pustende, vindbeskyttende, vanntett og flammehemmet. Mellomlaget er i denne omgang ikke flammehemmet, så ikke benytt dette når situasjonen krever noe annet.

Notater og tilbakemeldinger:

123

Første intrykk:

Intrykk etter 2 måneders bruk:

Flammehemmende undertøy

Bruksområde:

Flammehemmende undertøy utviklet av Helly Hansen. Undertøy for arbeidsmiljø med behov for flammehemmende bekledding.

Notater og tilbakemeldinger:

Første inntrykk:

Inntrykk etter 2 måneders bruk:

**UNI-
FORM** / Arbeidsbekledning
for kvinner i
mannsdominerte yrker

WIND. WET. COLD.
HELLY HANSEN